

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 1 2025

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

Інтерв'ю Президента України В. Зеленського американському подкастеру Л. Фрідману в оцінках експертів.....4

Тарасенко Н.

«Рамштайн-25»: підсумки зустрічі та подальші перспективи функціонування формату10

Потіха А.

Політичні наслідки припинення транзиту газу територією України в оцінках експертів і політиків.....21

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Українські біженці в країнах їх перебування наприкінці 2024 р.:
процеси адаптації тривають**

(Початок. Продовження в № 2).....28

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	43
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	49
Наукові видання НАН України.....	58
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	60
Нагороди і відзнаки.....	67

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«У застосунку “Армія+” розпочато опитування – там п’ять кандидатів на посаду керівника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Сагайдачного», – зазначив Президент України.

«Бажаю здоров’я, шановні українці, українки!

Сьогодні провів Ставку. Ключове питання – розвиток наших дронів, усіх форм застосування наших дронів. Були доповіді щодо виробництва й контрактів – від FPV до далекобійних, а також щодо рішень, які дадуть змогу більш ефективно знищувати окупанта й захищати життя наших воїнів. Є технологічні пропозиції, які маємо реалізувати, і я вдячний усім нашим військовим, кожній компанії, усім посадовцям та усім волонтерам, які залучені до цієї справи – до постійної технологізації української армії.

Була доповідь щодо роботизованих систем. Також – щодо артилерії, щодо нашого власного виробництва артилерії, та щодо наших закупівель у світі, передусім снарядів.

Важливо, що Україна має хорошу динаміку у виробництві артилерії, і наші власні можливості забезпечувати армію будуть тільки збільшуватись.

Сьогодні ж з О. Сирським, А. Баргилевичем, М. Драпатим і П. Палісою ми обговорювали кадрові питання, зокрема призначення нового начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Сагайдачного.

Це одна з ключових інституцій військової освіти в Україні, і академія точно заслуговує на зміни. Які конкретно це будуть зміни і хто буде впроваджувати їх, вирішимо разом з нашими українськими військовими, з усіма нашими воїнами, які хочуть змін.

Для цього в застосунку “Армія+” розпочато відповідне опитування – там п’ять кандидатів на посаду керівника академії, і є можливість запропонувати, що треба змінити в самому процесі навчання, у відносинах всередині академії.

Особливо важливо, щоб курсанти й випускники академії поділилися своїм досвідом та ідеями.

Станом на цей час – 2 тис. голосів, і це за кілька годин від запуску опитування. Я дякую всім, хто бере участь. Застосунок “Армія+” доступний для всіх наших воїнів.

Команді Міністерства оборони України дякую за такий функціонал.

Говорив сьогодні з Президентом Франції. Доволі довга й детальна розмова. Ми обговорили оборонну підтримку – різні форми, збройні пакети для України. Ми обговорили інвестиції в закупівлю снарядів для України. Також питання розміщення контингентів партнерів і підготовку наших військових. І, звичайно, – глобальна ситуація. Ми координуємо наші позиції. Я дякую, Франціє! Дякую, Емманюелю.

І ще одне.

Підписав сьогодні документи щодо санкцій. Указ про запровадження санкцій проти фінансового сектору Росії. Сто сорок різних суб'єктів. Ми будемо й надалі працювати з партнерами, щоб узгодити наш тиск. А другий документ – це законопроект про кримінальну відповідальність за спроби обійти санкції, і це багато в чому продовження міжнародної практики ставлення до санкцій. Усі ми розуміємо: що більше тиску на агресора, то ближче мир. Санкції – це один із найбільш ефективних інструментів справедливого тиску на Росію й усіх, хто з нею пов'язаний або працює на війну. Цей законопроект буде внесений до Верховної Ради України.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2025. – 13.01).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Інтерв'ю Президента України В. Зеленського американському подкастеру Л. Фрідману в оцінках експертів

За сталою традицією великі інтерв'ю або виступи голів держав привертають до себе чималу увагу експертів та спостерігачів і зазвичай жваво обговорюються. Особливої ваги такі події набувають у випадках, коли йдеться про країни, які з різних причин перебувають у центрі уваги світового співтовариства. Протягом останніх трьох років українці, Держава Україна, її керівництво та, особливо, Президент України В. Зеленський займають провідне місце в новинних стрічках, міжнародних переговорах, політичних програмах різноманітних політичних сил чи окремих політичних діячів тощо. Російсько-українська війна і ставлення до неї стали своєрідним лакмусовим папірцем, за допомогою якого визначається місце тієї чи іншої країни або політичного лідера в міжнародних відносинах, спрямованість та характер їхньої зовнішньої і внутрішньої політики. З огляду на зазначене цілком очікувано, що інтерв'ю Президента України В. Зеленського американському подкастеру Л. Фрідману опинилося в центрі уваги значної частини експертної спільноти, політичного істеблішменту, усіх, хто цікавляться політикою в багатьох країнах світу.

Додаткової інтриги та цікавості події додав той факт, що світ перебуває на порозі серйозних змін, які пов'язані з приходом на посаду Президента США Д. Трампа. З огляду на вже оприлюднені заяви Д. Трампа, його непересічну поведінку в попередній каденції, спостерігачі роблять іноді діаметрально протилежні прогнози щодо можливого розвитку подій. Саме тому деякі експерти розглядали інтерв'ю не лише як можливість вчергове почути думки

Президента України, а і як своєрідну заочну розмову чи звернення до прихильників нового Президента США. Зокрема, на таку думку наштовхує стиль бесіди.

Так, політолог О. Кошель в інтерв'ю «Радіо NV» зазначив: «...Цільова група – це республіканці. Я б навіть сказав більше того, це трампісти, це електорат [обраного Президента США Дональда] Трампа. І тому, власне, з ними говорили певною спрощеною мовою, з використанням нецензурної лексики для того, щоб простіше і швидше можна було достукатися. Я бачив різні оцінки – і нецензурної лексики, і, мовляв, під час війни три години часу витратити на інтерв'ю [не варто]. Ні. Це було потрібно. І це фактично одна з останніх можливостей достукатися до Трампа, ...до його електорату, до його команди через медіа. До інавгурації залишається рівно два тижні» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-matyukavsya-bo-govoriv-sproshcheno-z-trampom-i-trampistami-koshel-novini-ukrajini-50479415.html>).

Треба зауважити, що використання ненормативної лексики викликало дуже багато уваги, можна сказати, збурило певну частину глядачів, але, як уже було підкреслено О. Кошелем, це виправдано, оскільки основна мета була достукатися до певної та специфічної аудиторії. Зокрема, політолог Т. Загородній поінформував, що багатьом подобається, коли використовується неформальна лексика. «Подкастери нині на висоті в США. Після того як мейнстрімні ЗМІ активно працювали в один погляд, обслуговуючи демократичну партію, у них насправді відбувається падіння рейтингів. Усі тепер слухають подкастерів, які більш ефективно та більш гнучко реагують на нові події. Тож, дуже добре, що Зеленський дав інтерв'ю, дуже добре, що воно не залишило байдужим нікого. Дуже добре, що всі обговорюють його. На це Зеленський і розраховував. Дуже погано, коли ніхто не обговорює – ні добре, ні погано. Це означає, що всім байдуже, а тут було продемонстровано, що й прихильники, й противники реагують на інтерв'ю, значить воно досягло своєї мети», – зазначив політолог (URL: https://24tv.ua/intervyu-zelenskogo-shho-vono-pokazalo-chomu-dosyaglo-meti_n2723053).

Отже, зазвичай голови держав, принаймні європейські, не використовують ненормативну лексику, але підкреслимо – зазвичай. Війна це надзвичайна ситуація, яка іноді, а частіше – постійно потребує неординарних і незвичних рішень, рішучості, нестандартної поведінки. Будь-який публічний виступ лідера країни, що захищає свою незалежність і суверенітет, має бути почутим, має викликати відповідь, а закладені в інтерв'ю сенси мають досягти свідомості цільової аудиторії.

У свою чергу керівник правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента», політолог В. Фесенко також вважає, що інтерв'ю було адресовано насамперед Д. Трампу, його команді та «трампівській аудиторії» в США. Чи вдалося достукатися, чи ні, стане відомо дуже скоро. «...Про це ми будемо знати протягом найближчих тижнів, якщо Зеленський поїде на інавгурацію, або трохи пізніше на зустрічі з Трампом, уже після інавгурації. Я

думаю, якщо буде домовленість про таку зустріч, значить достукався», – вважає В. Фесенко (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250106-duzhe-prosta-vidpovid-do-kogo-naspravdi-zvertavsya-zelenskyj-v-intervyu-fridmanu-i-reakczyia-zahidnyh-zmi>).

Проте головним питанням останніх місяців є питання: за яким сценарієм обраний Президент США реалізуватиме свою обіцянку щодо припинення війни? На думку спостерігачів, на сьогодні вже зрозуміло, що Д. Трамп робить ставку на переговори. Однак формат цих переговорів, можливі умови та мета, яку ставить собі Д. Трамп, поки не зовсім зрозумілі. Тому, наскільки спрацювало інтерв'ю Президента В. Зеленського Л. Фрідману, на думку В. Фесенка, стане зрозуміло пізніше: «...Якщо Трамп погодиться з такою логікою переговорів, що спочатку Україна узгоджує свої позиції зі США, а потім починаються переговори з Росією, значить, це теж спрацювало... Хоча, я думаю, що якраз із цією логікою буде складніше. Скоріше, США просуватимуть свій формат переговорів. Ми хочемо спочатку зі США, потім з Росією. Росія хоче навпаки: переговори тільки зі США, без України. Два прямо протилежні підходи. Більш вірогідний сценарій: американці наполягатимуть та намагатимуться просунути свій формат переговорів на трьох», – зазначає політолог В. Фесенко (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250106-duzhe-prosta-vidpovid-do-kogo-naspravdi-zvertavsya-zelenskyj-v-intervyu-fridmanu-i-reakczyia-zahidnyh-zmi>).

Важливою рисою інтерв'ю Президента В. Зеленського, крім формату подкаста, є особа інтерв'юера Л. Фрідмана, який має популярність у США і, головне, серед певних осіб, які можливо матимуть значний вплив у новій адміністрації Д. Трампа. Так, політичний аналітик О. Пономар зазначив, що засновник компанії “SpaceX” І. Маск розмістив у соціальній мережі “X” (раніше – «Твітер») посилання на інтерв'ю В. Зеленського з Л. Фрідманом. «Маск не робив жодних коментарів, просто розмістив посилання. Тільки заради цього, враховуючи розмір аудиторії Маска і його вплив, Зеленському варто було дати це інтерв'ю», – переконаний О. Пономар. Аналітик зазначив, що в самому інтерв'ю немає нічого нового, але для американців і людей з усього світу, які підписані на І. Маска, не завадило почути правду про війну Росії проти України з перших уст. За словами політичного аналітика, це інтерв'ю на сьогодні дуже активно обговорюється в “X” і західних ЗМІ (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250106-duzhe-prosta-vidpovid-do-kogo-naspravdi-zvertavsya-zelenskyj-v-intervyu-fridmanu-i-reakczyia-zahidnyh-zmi>).

На важливість реакції І. Маска на інтерв'ю Президента В. Зеленського Л. Фрідману звернула увагу журналістка К. Бердинських: «Його ретвітнув Маск, з яким Фрідман зустрічає свої дні народження, відкоментили купа іноземців, журналістів, дипломатів, воно вже набрало перший мільйон переглядів і давалося не для української аудиторії, а для Трампа і його кола в його особняку. Такий він, всесвіт Трампа, від якого для нас у цьому році залежить чи не все. Подобається нам це чи ні», – підкреслила журналістка (URL:

<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/kurahove-u-rosiji-zayavili-pro-zahoplennya-mista-v-osuv-horticya-kazhut-pro-boji-novini-ukrajini-50479445.html>).

Отже, на думку спостерігачів, світ стоїть на порозі великих змін, які матимуть значний вплив у тому числі на інформаційно-комунікаційну сферу. З урахуванням провідної ролі, яку відіграють Сполучені Штати Америки, у світі так чи інакше всім доведеться вносити корективи в плани, враховувати нові реалії, правила гри, які пропонуватиме команда нового Президента США та безпосередньо Д. Трампа. Насамперед, на думку спостерігачів, це стосується європейських країн – партнерів США по НАТО, до яких у Д. Трампа є претензії, зокрема в питаннях фінансування безпеки.

Важливою та змістовною частиною інтерв'ю, на думку спостерігачів, було запитання щодо корупції. Політолог А. Вігірінський звернув увагу на позицію Президента В. Зеленського щодо пошуку корупції в інших країнах. Зокрема, український лідер наголосив, що наша держава отримувала не кошти, а зброю. «Також звернув увагу на логістику. Адже Україна має власні вантажні літаки, які могла використати, щоб здешевити доставлення військової допомоги. Але згоди на це ніхто не дав. Крім того, у питанні про корупцію Зеленський згадав, що зі 170 млрд, які нам начебто передали, ми не отримали навіть половини. Це чіткий сигнал для адміністрації Трампа, що винного в цьому варто шукати серед своїх», – підкреслив А. Вігірінський (URL: https://24tv.ua/intervyu-zelenskogo-fridmanu-shho-skazav-prezident-pro-koruptsiyu_n2723400).

Як уже зазначали спостерігачі, перевірка урядових витрат – насамперед постачання обладнання, зброї, спорядження до України – була на порядку денному республіканців і раніше, а з приходом до влади Д. Трампа ця проблема буде в центрі уваги. Відомо, що вже заплановано створення нового міністерства урядової ефективності, яке мають очолити І. Маск та В. Рамасвами. «Інтерв'ю Зеленського не є для американських служб аргументом про відсутність зловживань. Коли вони перевірять і встановлять, що цього не було, тоді шукатимуть серед своїх», – підсумував політолог А. Вігірінський (URL: https://24tv.ua/intervyu-zelenskogo-fridmanu-shho-skazav-prezident-pro-koruptsiyu_n2723400).

Деякі експерти звернули увагу на той факт, що в інтерв'ю Президента В. Зеленського майже не було згадок про демократів і попередню адміністрацію Президента Д. Байдена. Більше того, як зазначив політолог О. Кошель, «ми бачимо не просто відсутність компліментів, чи подяк, чи поваги до команди чинного американського Президента, а ми бачимо навіть достатньо жорстку критику. Зокрема, В. Зеленський говорив про те, що були витрачені великі суми коштів на постачання зброї (на логістику, на транспортування) у той час, як транспортування українськими літаками дозволило б цю суму зменшити ледь не вдвічі. Тобто йдеться вже про критику, про те, що витрачалися зайві кошти, які можна було б зекономити. І це повністю лягає в концепцію критики Трампа на адресу діючого Президента»

(URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-matyukavsya-bo-govoriv-sproshcheno-z-trampom-i-trampistami-koshel-novini-ukrajini-50479415.html>).

Важливим результатом інтерв'ю, на думку деяких експертів, є можливе зростання ступеня зрозуміння ситуації як з боку широкої аудиторії, так і головних акторів майбутніх процесів. Так, політолог І. Рейтерович вважає: «...Будемо сподіватися, що Маск, як, до речі, і Трамп, він трошки більше починає заглиблюватися в проблематику російсько-української війни та розуміє, що не 24 год і в нього не буде, до речі, отаких інфантильних підходів, які були в того ж Фрідмана. Тому що коли людина на повному серйозі каже, що в мене мрія, щоб ми втрюх сіли за стіл і все вирішили, ну, це по-дитячому виглядає», – заявив І. Рейтерович (URL: <https://tsn.ua/politika/ekspert-poyasniv-yakiy-vpliv-interv-yu-zelenskogo-fridmanu-mozhe-mati-na-komandu-trampa-2738946.html>).

Отже, одним з позитивних результатів інтерв'ю може бути формування більш адекватного реаліям сьогодення розуміння ситуації й позицій учасників та сторін російсько-української війни як усередині американського істеблішменту, так і суспільства. З огляду на специфіку сучасного інформаційного простору подкаст, посилення на який розмістив І. Маск на своїй платформі “X”, має значно більшу ефективність, ніж будь-які інші засоби комунікації. Якщо додати вже наявні зміни в риториці членів команди обраного Президента США щодо термінів закінчення війни, певний зсув у бік більшої об'єктивності оцінок уже відбувся.

Зокрема, видання “Politico” зазначає, що Президент України намагається завоювати «світ MAGA» (Make America Great Again, «Зробимо Америку великою знову»). Це – політичне гасло Д. Трампа, під яким об'єдналися американські політики, політичні активісти та виборці, з тих чи інших причин незадоволені ліво-ліберальною політикою уряду США останніх десятиліть. Як зазначає Politico, ці люди не довіряють традиційним ЗМІ, однак охоче дослухаються до лідерів суспільної думки, які представляють правий антиліберальний табір. До таких належить, зокрема, подкастер Л. Фрідман (URL: <https://www.unian.ua/politics/interv-yu-zelenskogo-fridmanu-volodimir-zelenskiy-zvernuvsya-do-prihilkiv-donald-trampa-12875898.html>).

Важливу роль в аналізі важливих подій міжнародного значення відіграє використання матеріалів іноземних медіа, які надають можливість істотно збільшити масштаб оцінок і розширити кут зору. Зокрема, журналістка К. Городнича подає аналіз інтерв'ю Президента В. Зеленського крізь призму новин, які різні видання винесли в заголовки своїх матеріалів. Так, британський The Telegraph новиною зробив саме формат інтерв'ю та його тональність. Стаття називається «Зеленський посварився з американським ведучим подкастів, який запропонував йому “пробачити” Путіну».

Британський пресстейкхолдер The Times вважає, що головним посилом у розмові В. Зеленського з Л. Фрідманом були сподівання українського Президента на потужність фігури Д. Трампа. «Зеленський покладається на “сильного” Трампа, щоб той тиснув на Путіна задля припинення вогню».

Британське видання “London Business News” у заголовок винесло нецензурні «підсилювачі змісту» від В. Зеленського: «Зеленський обурюється, що Велика Британія та США “забили болт” на незаконну окупацію Криму та Донбасу».

Росіяни в «особі» Meduza в англomовній версії в заголовок виносять не війну і її припинення, а новину про те, що якось Лукашенко начебто попросив в українців пробачення.

«Отже, про інтерв'ю пишуть. Його не можна назвати гучним, але й непоміченим воно не пройшло. Наголоси в матеріалах різні. Як і належить медіа, у різних випадках заголовки вони виносять такі, щоб розраховувати на інтереси саме свого читача», – резюмує К. Городнича (URL: <https://antonina.detector.media/withoutsection/post/225508/2025-01-07-shcho-vynesly-u-zagolovky-inozemni-media-pislya-intervyu-zelenskogo-fridmanu>).

Водночас деякі спостерігачі звернули увагу на певну упередженість чи не зовсім адекватну оцінку ситуації, що склалася у війні, у питанні щодо відповідальності за її розв'язання, яке проглядало крізь запитання Л. Фрідмана. Зокрема, віцепрезидент Всесвітнього конгресу свободи, голова ініціативи «Відродимо демократію» та голова правління «Фундації прав людини» (HRF) Г. Каспаров наголосив: «...Зеленський став чудовим лідером країни. На його думку, ніщо не демонструє це краще, ніж його самоконтроль “перед обличчям таких принизливих, морально порожніх запитань”. Ідеться про запитання Фрідмана “чи не можуть українці просто пробачити Росію?”». Також на це запитання відреагували на сторінці опозиційних до Д. Трампа республіканців “Republicans against Trump”. Там назвали відповідь В. Зеленського неймовірною. «Мені здається, що історія на все це давно відповіла. Я не знаю, як буде в нас, це буде в майбутньому. Після кожної страшної війни одне покоління, одна країна визнає, що була агресором. І вона розуміє, що це неможливо пробачити», – наголосив Президент В. Зеленський (URL: <https://news.novyny.live/u-merezhi-rozkritikuvati-zapitannia-fridmana-zelenskomu-224679.html>).

Отже, проведений аналіз інформаційного поля свідчить, що інтерв'ю Президента України В. Зеленського американському подкастеру Л. Фрідману можна вважати успішним. На думку більшості експертів, основна мета – донести позицію України до прихильників обраного Президента США Д. Трампа напередодні його інавгурації – досягнута. Новий формат комунікації, який було використано для цього, також має спрацювати на залучення ще більшої частини світової спільноти, яка звикла отримувати інформацію із соціальних мереж і майже не користується послугами традиційних ЗМІ або з різних причин їм не довіряє. Президент В. Зеленський знов підтвердив своє вміння спілкуватися з різними співрозмовниками, зберігаючи переконливість, щирість і максимально допустиму відвертість в оцінках. Більше того, він продовжив той тренд у дипломатії, який намітився останнім часом – тренд на більшу, ніж традиційно прийняту відвертість в

оцінках, що також має спрацювати на аудиторію, яка звикла до простих і зрозумілих висновків, але водночас наголосив на непростих рішеннях, які мають прийняти світові лідери.

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Рамштайн-25»: підсумки зустрічі та подальші перспективи функціонування формату

На американській військовій базі «Рамштайн» у Німеччині відбулося 25-те засідання Контактної групи з питань оборони України під головуванням США за участі військового керівництва пів сотні країн, Президента України, Генсека НАТО та інших лідерів. Це засідання перенесли майже на чотири місяці від раніше запланованої дати. «Рамштайн-25» мав пройти ще 12 жовтня 2024 р. Планувалося, що, крім військових посадовців, на ній будуть присутні близько 20 лідерів держав, а головуватиме Президент США Д. Байден. Українську делегацію мав очолити В. Зеленський. Тоді він зазначав, що на «Рамштайні» представить «план перемоги» всім партнерам. Однак засідання довелося перенести через ураган «Мілтон» у Сполучених Штатах Америки – Д. Байден тоді скасував свою поїздку до Німеччини. У Білому домі спочатку розглядали варіанти проведення «Рамштайну» з участю Д. Байдена онлайн, згодом дату знов відтермінували на тлі президентських виборів у США.

Зрештою 25-та з початку створення формату «Рамштайн» зустріч Контактної групи з питань оборони України, яка відбулася 9 січня 2025 р., стала останньою для представників адміністрації Президента США Д. Байдена. Вона була проведена менше ніж за два тижні до інавгурації Д. Трампа, який після 20 січня представить свою команду і відповідно нового главу Пентагону.

Генеральний секретар НАТО М. Рютте назвав три завдання для учасників зустрічі «Рамштайн»: надати Україні все необхідне для перемоги в боротьбі проти агресії РФ, розподілити навантаження між країнами-союзницями, відповісти на глобальні виклики. Про це він заявив перед початком зустрічі Контактної групи з питань оборони України, після прибуття на авіабазу в Німеччині.

«Дуже добре, що ми маємо сьогодні цю зустріч у Рамштайні. Перш за все, ми маємо зробити все можливе, щоб Україна отримала все, чого потребує, у вимірі тренування й обладнання, щоб продовжувати боротьбу та перемогти в цій боротьбі, яка розпочалася в лютому 2022 р. після масованого та неспровокованого вторгнення Росії в Україну. Друге, чому важливо бути, – тому що все це про розподіл навантаження, про те, що ми всі разом у цій справі, усі країни, які представлені тут сьогодні», – зазначив М. Рютте.

Він нагадав, що країна-господарка зустрічі, Німеччина, з початку повномасштабного військового вторгнення Росії надала Україні військово

обладнання та тренування на суму близько 30 млрд євро. Розподіл такого навантаження, що пов'язано з продовженням допомоги Україні, за словами керівника Альянсу, має бути в центрі обговорення в Рамштайні.

Третя причина зустрічі в Німеччині, наголосив М. Рютте, полягає в необхідності спільної відповіді на геополітичні виклики, що були спричинені російською війною проти України. «Коли ми говоримо про Україну, це не лише про Україну. Ми бачили, що 13 людей загинули вчора в Запоріжжі, безневинні цивільні люди, які не брали участі у війні, але були уражені російською атакою проти цього міста. Росія, безумовно, намагається захопити Україну, але це також має глобальний контекст. У цьому глобальному контексті ми маємо привести Україну в якомога кращу позицію, щоб одного дня, коли переговори з вирішення цього конфлікту розпочнуться за ініціативою України, вона могла це зробити», – зазначив Генсек НАТО.

Він зауважив, що за підсумками цих переговорів важливо переконатися, що досягнута угода буде доброю. Адже якщо такої доброї угоди не буде досягнуто, за цим уважно спостерігатимуть у Китаї, Північній Кореї, Ірані, Росії та в усьому світі. Саме тому, наголосив М. Рютте, настільки важливо, щоб Україна була в найсильнішій позиції. Адже ставкою в цих майбутніх переговорах є саме геополітичний контекст.

«Є ще одна причина, яка зібрала нас всіх разом сьогодні. Це – віддати шану американському лідерству. Я аплодую міністру оборони США Остіну за все, що він зробив за цей час», – додав очільник НАТО.

Як зазначають ЗМІ, нинішня зустріч у Рамштайні, на якій востаннє головував чинний глава Пентагону Л. Остін, стала чи не найбільш результативною щодо визначення наступних кроків для продовження міжнародної підтримки України. На початку засідання міністр оборони США оголосив про виділення військової допомоги Україні на 500 млн дол. Новий пакет, зокрема, включає:

- ракети AIM-7, RIM-7 та AIM-9M для протиповітряної оборони;
- боєприпаси класу «повітря – земля»;
- допоміжне обладнання для F-16;
- системи броньованих мостів;
- захищене комунікаційне обладнання;
- стрілецька зброя та боєприпаси;
- запчастини для поставленого раніше озброєння, допоміжне обладнання.

«Це 74-й пакет військової допомоги, наданий адміністрацією Президента США Д. Байдена із запасів Міноборони для України від серпня 2021 р.», – зазначили в Пентагоні (URL: <https://tsn.ua/svit/groshi-na-oboronu-ta-strategiya-dopomogi-pro-scho-govorili-na-zasidanni-ramshtaynu-2740872.html>).

Про нові пакети допомоги оголосили також інші країни-партнери, зокрема:

– Канада надасть допомогу на 440 млн канадських доларів, включаючи 100 млн на закупівлю української зброї за «данською моделлю», тобто шляхом прямого фінансування українських виробників;

– Велика Британія разом із союзниками по НАТО передасть Україні 30 тис. нових безпілотників на суму 45 млн фунтів стерлінгів. У проєкті беруть участь Данія, Нідерланди, Латвія та Швеція;

– Норвегія виділить 700 млн норвезьких крон для закупівлі дронів у рамках багатонаціональної ініціативи;

– Німеччина у 2025 р. передасть шість систем ППО IRIS-T та найближчим часом надасть 50 ракет-перехоплювачів до цих систем;

– Ісландія профінансує виробництво української зброї в рамках «данської моделі» на суму 2 млн євро;

– Польща оголосила про надання партії танків у рамках відповідної коаліції.

Одним із ключових результатів засідання стало затвердження «дорожніх карт» співпраці за вісьмома напрямками, які визначатимуть стратегічні цілі та ключові потреби у військовій допомозі до кінця 2027 р. Вони стануть основою для середньострокової та довгострокової підтримки. «Дорожні карти» враховують забезпечення військової допомоги, організацію закупівель, залучення інвестицій та підтримку оборонної промисловості України.

«“Ці дорожні карти” – це спільний результат роботи України та партнерів. Тридцять чотири країни-учасниці вже стали частиною цих коаліцій. Це також важливий сигнал українській оборонній промисловості: попит на озброєння та техніку є, і він дуже високий», – зазначено в повідомленні Міноборони. У Пентагоні додали, що затверджені «дорожні карти» є «істотним кроком уперед у підтримці України». Вони інформують про подальшу роботу коаліцій та надсилають важливий сигнал попиту оборонної промисловості.

Усього в межах роботи Контактної групи з питань оборони України діє вісім коаліцій спроможностей для надання ефективної допомоги відповідно до конкретних потреб Сил оборони України:

- коаліція авіаційних спроможностей, що об'єднала 14 країн;
- коаліція інтегрованої ППО та ПРО (14 країн);
- коаліція бронетанкової техніки та маневреності (14 країн);
- коаліція артилерії (14 країн);
- коаліція морських спроможностей (18 країн);
- коаліція дронів (16 країн);
- ІТ-коаліція (17 країн);
- коаліція розмінування (21 країна).

Особливістю нинішнього засідання в Німеччині стала особиста участь Президента України В. Зеленського, якого міністр оборони США Л. Остін на початку засідання назвав «лідером, який зробив історію». Під час вступного слова В. Зеленський подякував Сполученим Штатам Америки за допомогу, надану від початку повномасштабної війни, також висловив вдячність

німецькому міністрові оборони та всім партнерам, присутнім на засіданні. Він заявив, що «робить усе можливе, щоб цього року ця війна завершилася гідно для України та всієї Європи».

Також В. Зеленський зробив ряд інших заяв. Він наголосив, що Україна прагне цього року досягти рекордного виробництва вітчизняного озброєння, особливо в нарощенні кількості та якості БПЛА, від яких залежить здатність нашого війська зупинити просування росіян. В. Зеленський запевнив, що Україна має найбільше досвіду й найбільші спроможності для виробництва дронів у Європі (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/01/09/novyna/suspilstvo/zelenskyj-vystupyv-vidkrytti-ramshtajnu-pro-zayavyv-prezydent>).

Також Президент звернувся до учасників засідання із закликом укласти з Україною двосторонні безпекові угоди. Він зазначив, що Україна вже має 27 безпекових угод, але цього недостатньо. За словами В. Зеленського, інші країни повинні приєднатися й допомогти зупинити армію Путіна. «Це посилить поле бою і захистить наш енергетичний сектор, не лише в Україні, а й на вашій території це покращить безпекові програми. Ми бачимо, що відбувається з підводними кабелями в Балтійському морі, бачимо інциденти в певних країнах, бачимо дестабілізацію в Африці, яка загрожує Європі новою міграцією, дізнаємося про те, як російська розвідка платила збройним формуванням в Афганістані, щоб ті били по військових коаліції, коли вони були там. Москва платила, щоб вбивати ваших солдатів, американських солдатів, солдатів країн НАТО – як це можна забути або пробачити? Російська агресія триває», – підкреслив Президент (URL: https://lb.ua/world/2025/01/09/654494_aviabazi_ramshtayn_vidbulosya.html).

Президент України констатував, що Путін подвоює інвестиції в агресію. Він дійшов до того, щоб фактично наймати солдатів з КНДР, аби лише війна тривала. Це вказує на слабкість очільника Кремля, адже «жоден правитель у Москві ніколи не опустився б жебракувати в Пхеньяні, якби не зіткнувся з критичними проблемами. Тому ми повинні продовжувати тиск на Росію. Це те, що гарантує, що наші солдати отримають необхідну зброю», – наголосив В. Зеленський. Він зазначив, що бійці ЗСУ вже ліквідували 4 тис. північнокорейських солдатів, яких Росія залучила для бойових дій проти ЗСУ в Курській області.

Також В. Зеленський наголосив, що цілі Путіна – незмінні, він прагне повного знищення України. Курську операцію Президент України назвав «однією з наших перемог», адже Росії довелося відводити свої війська задля ведення цих боїв. «Минуло п'ять місяців, як наші війська утримують буферну зону на російській території. Багато з російських загроз і сильних заяв виявилися блефом», – зауважив він (URL: <https://aspi.com.ua/news/politika/zavershennya-viyni-blef-kremlya-ta-novi-rekordi-golovne-tezi-vistupu-zelenskogo-na#gsc.tab=0>).

Президент укотре звернув увагу на те, що Україна потребує негайного постачання систем ППО, щоб уникнути таких трагедій, як сталася в Запоріжжі 8 січня. Там Росія вбила 13 людей, понад 110 поранено. Він попросив про негайні постачання, щоб зупинити терор.

В. Зеленський також закликав посилити санкції проти Росії, оскільки обмеження на енергетичний сектор допоможуть наблизити мир. «Якщо ми хочемо зупинити вбивства, нам треба обрізати потік грошей Путіна. Путін почне думати про мир лише тоді, коли його внутрішнє коло скаже йому, що гроші у нього вже закінчилися», – пояснив він.

Під час підсумкової пресконференції в Рамштайні міністр оборони США Л. Остін назвав Контактну групу з питань оборони України «рушієм глобальної безпеки». Він підкреслив, що цей формат став найбільш результативною міжнародною коаліцією за останні три десятки років, зібравши для України понад 126 млрд дол. військової допомоги.

Він окремо відзначив Данію, Фінляндію, Німеччину, Нідерланди, Норвегію, Польщу, Швецію та Іспанію, які надали Україні танки «Leopard». Німеччина, за його словами, також доклала зусиль до створення Ініціативи протиповітряної оборони, що спонукало партнерів виділити понад 1 млрд дол. на підтримку ППО України. Чеська Республіка очолила десяток країн у збільшенні поставок критично необхідних снарядів. Данія та Нідерланди надали Україні перші винищувачі F-16, а Канада, Данія, Франція, Румунія, Велика Британія, США знайшли можливості для підготовки українських пілотів, зауважив американський міністр.

Крім того, Л. Остін заявив, що завдяки спільним зусиллям втрати Росії вбитими та пораненими після повномасштабного вторгнення в Україну сягнули 700 тис. військових, що більше, ніж в усіх конфліктах за участі Москви разом узятих. Він закликав учасників коаліції продовжувати боротьбу.

Міністр оборони США закликав майбутню адміністрацію Д. Трампа продовжити підтримку України в межах формату «Рамштайн». «Ця коаліція підтримувала Україну впродовж майже трьох важких років війни. І ми не повинні зупинитися зараз», – наголосив Л. Остін ([URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/01/09/novyna/polityka/ostin-pro-majbutnye-formatu-ramshtajn-soyuznyku-ne-povynni-zupynyatysya-pidtrymctzi-ukrayiny](https://www.slovoidilo.ua/2025/01/09/novyna/polityka/ostin-pro-majbutnye-formatu-ramshtajn-soyuznyku-ne-povynni-zupynyatysya-pidtrymctzi-ukrayiny)).

Глава Пентагону вважає, що союзники мають і далі допомагати Україні, оскільки на кону стоїть питання виживання країни та світової безпеки. Л. Остін також зазначив, що з 2022 р. США надали Україні понад 2 млн артилерійських снарядів та понад 20 тис. ракет. «І все це при збереженні боєготовності власних сил», – резюмував американський політик.

Л. Остін відмовився прогнозувати, якою буде політика нової адміністрації США щодо групи «Рамштайн». Він, однак, зауважив, що координація спільних зусиль союзників важлива не лише для України, а й для Сполучених Штатів Америки, Європи та для всього світу. Він ще раз наголосив на важливості збереження коаліції союзників України, відповідаючи на питання журналістів під час пресконференції після засідання

Міжнародної контактної групи з оборонної підтримки України на німецькій базі «Рамштайн» 9 січня.

«Майбутня адміністрація має ухвалити власні рішення, ми ж хочемо переконатися, що зробили все можливе, щоб гарантувати, що продовжуємо підтримувати Україну і вона має варіанти рухатися в тому напрямі, якого бажає», – зазначив Л. Остін (URL: <https://www.holosameryky.com/a/rammstein-austin/7931193.html>).

Формат «Рамштайну» Л. Остін назвав ефективним, оскільки він дав змогу оперативно доставляти необхідну безпекову допомогу в Україну. «Ми зробили це зі швидкістю та обсягами, не баченими раніше. Тож я щиро вітаю роботу, яку команда виконала разом». Міністр оборони США додав, що на початку боротьби Україна володіла здебільшого радянською технікою та використовувала радянську доктрину. «Зараз ми далеко від того, де ми були тоді», – констатував Л. Остін. Сьогодні, зазначив він, завдяки союзникам українцям доступні вражаючі можливості, та висловив оптимізм щодо підтримки України в майбутньому. Він також наголосив, що США завжди були надійними партнерами країн НАТО. «Ми завжди будемо надійним партнером у майбутньому. У нас змінюються адміністрації, деякі стратегії час від часу змінюються, але наші цінності не змінюються». Він також вважає, що незмінною залишиться й прихильність США до їхніх союзників і партнерів.

Американські посадовці напередодні 25-го засідання «Рамштайну» відзвітували, що за час існування формату, який об'єднав майже 50 держав-союзниць, не менше 126 млрд дол. було виділено Україні на зброю, навчання персоналу та обладнання. З них США надали близько 66 млрд дол. – трохи більше половини. Внесок ФРН, за даними Міністерства оборони, став другим за обсягом – близько 28 млрд євро. Таким чином, незважаючи на заяви політиків про те, що Європа має робити більше для власної безпеки й допомоги Україні, цифри надалі свідчать про сильну залежність західної «оборонки» від США (URL: <https://www.dw.com/uk/cim-realno-dopomig-ramtajsn-ukraini-i-so-bude-pisla-prihodu-trampa/a-71255641>).

Обраний Президент США Д. Трамп раніше неодноразово критикував американську допомогу Києву та заявляв, що має наміри завершити війну в Україні в стислий термін. Тож багато хто в Києві та серед союзників побоюється, що підтримку України з боку Вашингтона буде істотно скорочено після приходу Д. Трампа в Білий дім. Та попри цю риторику майбутнього президента експерт з питань безпеки Німецької ради з міжнародних відносин (DGAP) Ш. Майстер вважає, що США «в тій чи іншій формі» продовжать відігравати важливу роль в обороні України, бо Д. Трамп, на його думку, не є ізоляціоністом, але хоче, щоб йому платили за оборону, яку забезпечують США. Та чи відбудуватимуться надалі зустрічі Контактної групи з України в Рамштайні, наразі більше ніж сумнівно, хоча, за словами Ш. Майстера, група «Рамштайн» була «центральною» для підтримки України за ті майже три роки, що триває повномасштабна війна РФ. Завдяки гнучкості цього формату, зазначає експерт, були ухвалені «вкрай практичні для України рішення», а ще

«Рамштайн» polegшив координацію між НАТО, ЄС та країнами-членами. І попри очевидну провідну роль США європейські країни також сповна використовували свій вплив, додає берлінський експерт.

На думку глави брюссельського відділення Німецького фонду Маршалла Я. Лессера, з огляду на бажання США розподілити тягар допомоги Україні між союзниками, збереження «Рамштайну» мало б бути вигідним новій адміністрації. «Незважаючи на всі занепокоєння і невизначеність щодо того, що може зробити адміністрація Трампа, залишається питання: чи існує надійна міжнародна структура для координації допомоги та, можливо, розроблення додаткової допомоги для України? Я думаю, що адміністрація США та Конгрес США будуть більш готові підтримати формат», – вважає Я. Лессер (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ostanniy-ramshtayn-tramp-nato-dopomoha-ukrayini/33268021.html>).

Верховна представниця Європейського Союзу з зовнішньої та безпекової політики К. Каллас на полях зустрічі в Рамштайні наголосила на готовності з боку ЄС продовжувати роботу цієї контактної групи. «“Рамштайн” був дуже добрим форматом для підтримки України, і Америка є його частиною, – зазначила вона. – Зараз у нас немає ознак того, що цей формат не триватиме. Та якщо ні, то будемо обговорювати далі. Гадаю, що європейські країни готові зайняти це місце й продовжувати підтримувати Україну. З європейської боку точно є бажання це продовжувати».

Водночас експерт з питань безпеки з Вашингтонського Інституту Катона Д. Шифрінсон припустив, що після 20 січня нова американська адміністрація зосередиться передусім на спробах дипломатичного врегулювання, але зі скромнішою, ніж досягнення повноцінної мирної угоди, кінцевою метою. «Гадаю, що ймовірнішим є те, що ми побачимо щось на кшталт домовленостей про припинення вогню, що поступово зменшить бойові дії та їхню інтенсивність, подібно до того, що ми бачили в Кореї в 1953 р., або різноманітних арабо-ізраїльських перемир'їв, які трималися протягом певного періоду часу, принаймні в 1950-х і 1960-х роках, перш ніж мир було офіційно оформлено десятиліттями пізніше», – припускає Д. Шифрінсон.

Спецпосланець Д. Трампа з питань України та Росії К. Келлог в інтерв'ю телеканалу “Fox News” напередодні 25-го засідання у форматі «Рамштайн» зазначив, що розраховує на те, що війні в Україні можна буде покласти край протягом перших 100 днів з часу інавгурації Д. Трампа. В адміністрації Д. Байдена сподіваються, що останній пакет допомоги Контактної групи у форматі «Рамштайн» посилить Київ на можливих прийдешніх переговорах. За словами офіційних осіб, приблизно 80–90 % з уже обіцяного США обладнання буде вчасно надано Україні до кінця завершення повноважень адміністрації Д. Байдена, за винятком групи військових машин, які надалі перебувають на ремонті.

Про майбутню роботу формату «Рамштайн» ішлося під час переговорів Президента України В. Зеленського з федеральним міністром оборони Німеччини Б. Пісторіусом, які відбулися в межах засідання Контактної групи

з питань оборони України у форматі «Рамштайн». Міністр оборони Німеччини закликав союзників до продовження функціонування контактної групи. За словами Б. Пісторіуса, на чолі зі США цей формат допомоги Україні виявився «дуже успішним». «Ідеться про збереження такого формату. ...Результати мають тепер надихнути нас докласти всіх зусиль для того, що ще попереду», – наголосив міністр. Глава оборонного відомства ФРН не виключив, що новий уряд США скасує такі зустрічі, але тоді їх потрібно буде продовжити в іншій формі (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/01/09/novyna/polityka/hlavaminoborony-nimechchyny-vystupyv-zberezhennya-zustrichej-formati-ramshtajn>).

У подібному руслі висловився також міністр оборони Польщі В. Косіняк-Камиш. Він припускає, що 25-та зустріч може стати останньою у форматі «Рамштайн», тому що, на його думку, нова адміністрація США, «мабуть, запропонує іншу форму цих заходів» (URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/ramshtayn-misiu-vykonav-pidtrymka-ukrainy-zminytsia-u-2025-rotsi-i-ne-lyshe-cherez-trampa>).

Експерти погоджуються з тим, що формат зустрічей усе ж може змінитися в бік посилення ролі Європи. «Зараз уже йдеться про те, що, найімовірніше, наступні формати відбуватимуться під егідою Північноатлантичного альянсу. І я думаю, поки що провідні ролі матимуть країни Європи, у тому плані, щоб нам далі допомагати й протистояти російській агресії. А от якою буде роль Америки, поки що важко сказати», – зазначив кандидат політичних наук, експерт-міжнародник С. Желіховський. Він висловив сподівання, що США не змінять своїх позицій, коли адміністрація Д. Трампа прийде до Білого дому. «І не виключено, що Сполучені Штати Америки збережуть свою активну роль, але вже, можливо, у дещо іншому форматі», – зазначив аналітик (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4746676-ramshtain-25-stav-kluichovym-holovni-pidsumky-zustrichi>).

Політолог О. Саакян також підкреслює, що Європа продемонструвала готовність перебрати на себе функції США у форматі «Рамштайн». «У “Рамштайні” ми бачимо перекочовування ініціативи у європейські руки. Але, судячи з останньої інформації, Трамп не має намірів повністю відходити від допомоги Україні», – зазначив аналітик на своєму ютуб-каналі.

О. Саакян обережно прогнозує, що команда Д. Трампа може скористатися грошима, які лишилися від адміністрації Д. Байдена, і сформувані нові пакети допомоги Україні. За наявними даними, для України в США невикористаними залишаються ще 3,8 млрд дол. у рамках уже затверджених Конгресом у квітні минулого року коштів. «Цілком вірогідно, що ці гроші узгоджені між командою Байдена і Трампа, що вони залишаються для адміністрації Трампа, щоб зайти з позиції сили. Мовляв, “поки переговори не стартували, Україні потрібно ППО та інше”», – міркує аналітик.

Експерт із міжнародної безпеки Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва Т. Жовтенко не має жодних сумнівів, що підтримку буде продовжено, зокрема з боку Сполучених Штатів Америки. Він нагадав, що

номінований на посаду спеціального представника по Україні в майбутній президентській адміністрації К. Келлог детально пояснив позицію обраного лідера США – Д. Трамп не має жодних намірів щось «дарувати» Путіну. «Тобто жодних поступок з боку Сполучених Штатів Америки при входженні в переговори з РФ не буде. Це означає, що військова підтримка України з боку Сполучених Штатів Америки буде щонайменше на тому самому рівні й не нижчою, тому що це тоді не буде корелюватися з цією відсутністю поступок з боку Вашингтона й Білого дому стосовно путінського режиму», – вважає Т. Жовтенко. Щодо формату «Рамштайн» експерт не виключає, що за Д. Трампа ініціативу буде розформовано або перетворено на суто інструмент американської військової допомоги, а допомога інших союзників буде йти під егідою НАТО.

Політолог І. Рейтерович переконаний, що попри сумнівні заяви щодо подальшої підтримки України, які лунають з боку команди Д. Трампа, формат «Рамштайну» буде збережено. «Цей формат є надзвичайно важливим для України, тому що практично вся допомога йде через нього. Інші країни вже в форматі “Рамштайну” узгоджують свої позиції, вони мають спільні проєкти, спільно виділяють кошти на ці проєкти, узгоджують між собою, хто яку може надати допомогу. Тому для нас це питання життя й смерті. З приводу того, чи можна цей формат зберегти, то вже була запланована історія про те, що НАТО перебере на себе роль координатора, а не США, як це було раніше. І на той період, поки Сполучені Штати Америки не активізують свою участь, інші країни, які входять до цього формату, надаватимуть основну допомогу», – вважає політолог (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250109-pidsumky-25-go-zasidannya-ramshtajn-ta-chy-zberezhetsya-format-za-trampa>).

Відповідно, стверджує експерт, формат «Рамштайну» діятиме й надалі, а США повністю не відмовляться від участі в цій контактній групі. На думку політолога, відмова Д. Трампа від участі в «Рамштайні» показала б «відсутність навіть мінімальної претензії на лідерство» і «відсутність бажання бути на правильному боці». «США можуть просто давати менше, ніж дають інші країни. Це один з варіантів, але ми десь до цього й готувалися. Думаю, що за допомогою європейських країн, деяких інших країн можна буде перебити відсутність допомоги Сполучених Штатів Америки на кілька місяців. Далі, думаю, Трамп ухвалить рішення, що допомога Україні все ж таки повинна бути», – зазначив політолог.

В іншому випадку, додає І. Рейтерович, це здаватиметься слабкістю Сполучених Штатів Америки за Д. Трампа. Політолог припускає, що в перші місяці роботи нової адміністрації США участь у «Рамштайні» можуть брати представники Пентагону на рівні міністра оборони чи його заступника. За таких умов американська сторона хоча й не буде проактивним учасником, але спостерігатиме за перебігом підтримки України. «Не слід забувати, що адміністрація Байдена залишає Трампу в спадок певні суми й певні можливості на підтримку України, і він це може використовувати в першому місяці свого президентства. Так, масштаб буде інший, але буде сам факт

надання цієї допомоги. І це точно може піти на користь власне Україні», – зазначив І. Рейтерович.

Загалом, припускає експерт, не треба вважати, що це стане останнім засіданням у форматі «Рамштайн». У майбутньому формат може змінитися на користь того, що більший «тягар» буде перерозподілено на європейські країни.

Щодо «дорожньої карти» з підтримки України до 2027 р., то цей план, як вважає політолог І. Рейтерович, може втілюватися в життя незалежно від того, братимуть США активну чи пасивну участь у майбутніх засіданнях контактної групи.

Міністр оборони України Р. Умеров зі свого боку заперечує припущення щодо ймовірного переформатування чи ліквідації «Рамштайну». За його словами, наступне засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн» може відбутися вже в лютому. Голова парламентського Комітету з питань зовнішньої політики О. Мережко в цьому зв'язку уточнює, що створювати якийсь новий формат може бути не дуже зручно. «Якщо говорити про США, нового Президента, я дуже сподіваюсь, що цей формат буде продовжено з однієї простої причини – це дуже зручно і вже немає сенсу руйнувати те, що дає результати, що є доволі зручним форматом для надання допомоги Україні. Я думаю, що це не остання зустріч», – зазначив він (URL: <https://tyzhden.ua/ostannij-chy-ne-ostannij-dylema-dovkola-formatu-ramshtajn>).

США вже передали координацію військової допомоги Україні до НАТО, нагадує відставний полковник Сухопутних сил США Р. Гамільтон. Цей крок спрямовано на забезпечення стабільності підтримки України та захист механізму допомоги від можливих політичних змін у США. Для реалізації нової координаційної ролі НАТО створено місію «Сприяння безпеці та підготовка НАТО для України» (NSATU). Штаб-квартира місії розташована на американській базі Клей Баракс у німецькому м. Вісбаден. Наразі загальна чисельність персоналу NSATU становить близько 700 осіб, включаючи військових, розміщених у штабі НАТО SHAPE у Бельгії та в логістичних центрах у Польщі та Румунії (URL: <https://espresso.tv/poyasnuemo-chi-bude-ramshtajn-9-sichnya-ostannim-ta-pro-shcho-govoritimut-poyasnuemo>).

«Робота NSATU покликана поставити Україну в позицію сили, поставити НАТО в позицію сили, щоб забезпечити безпеку та процвітання людей як у Європі, так і в Північній Америці», – зазначив верховний головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО у Європі К. Каволі.

Міністр МЗС А. Сибіга, відповідаючи на питання переходу координації у форматі «Рамштайн» до НАТО, зазначив, що «це процеси невіддільні, пов'язані з подальшим просуванням України на шляху до членства в НАТО, до реалізації наших євроатлантичних прагнень».

Загалом кажучи, передача координації військової допомоги від США до НАТО має на меті забезпечити безперервність підтримки України, попри політичні зміни у Вашингтоні. Однак, враховуючи панівну роль США в Альянсі та їхній внесок у постачання озброєнь, рішення адміністрації Д. Трампа можуть істотно вплинути на обсяги майбутньої допомоги. Тому,

хоча НАТО й перебирає на себе всю координацію, збереження рівня підтримки України значною мірою залежатиме від позиції нової американської адміністрації.

Україна хоче, щоб США залишилися та посилили присутність у NSATU, зазначив Р. Умеров. «Є декілька європейських країн, які хочуть очолювати це або співочолювати, тому що це з Україною разом робиться, – додає він. – На сьогодні жодних проблем не бачу, тому що ми вже погодили наступний «Рамштайн»».

Навіть якщо «Рамштайн» припинить своє існування, нічого критичного не станеться, вважає військовий аналітик Defense Express І. Киричевський. «Певною мірою, формат «Рамштайн» своє історичне завдання виконав, – переконаний аналітик. – Альтернативні варіанти надання допомоги вже запущено та працюють». Як називатимуть новий формат, не принципово, продовжує І. Киричевський. «Якщо новий формат назвуть на честь румунської авіабази «Міхай Когелнічану», яка перетворюється на найбільшу базу НАТО у Європі, погодимось на «міхайкогелнічанівський» формат. Головне, щоб підтримка надходила залізною».

Багато що залежатиме від того, чи продовжиться підтримка України з боку США, додає Р. Гамільтон. «Якщо ні, то NSATU, скоріше, не зможе забезпечити той рівень підтримки, який Україна отримувала до цього часу», – попереджає він. При цьому звужені альтернативи «Рамштайну» запущено та працюють, наприклад Данський формат, коли партнери надають озброєння, а напряду фінансують оборонні підприємства, або коли дві країни «скидаються» і фінансують виробництво озброєння в третій країні.

Але переформатування військової підтримки США неминуче в будь-якому випадку, вважає І. Киричевський. Захід давно відчуває перекошування: «гроші є, а озброєння – немає». Європейські країни намагаються вирівняти цей дисбаланс і нарощують потужності власного ВПК швидше, ніж хотілося б росіянам, уточнює аналітик, але диспропорція все одно зберігається: країни все ще готові інвестувати у свою «оборонку» більше, ніж їхня промисловість взагалі може видати. «Трансформації підтримки будуть. Головне, що ми маємо зробити в їхньому контексті, – прийняти факт, що у світі немає одного величезного індустріального центру, який би клепає усе, що нам потрібно, – зазначає він. – Нам самим доведеться стати цим центром».

Отже, підбиваючи підсумки 25-ї зустрічі у форматі «Рамштайн», експерти зосереджують увагу як на змісті та значенні досягнутих домовленостей, так і на перспективах підтримки України з боку Вашингтона після приходу Д. Трампа до Білого дому й загалом щодо подальшого існування формату «Рамштайн». Вони впевнені, що засідання Контактної групи з питань оборони України стало черговим етапом у посиленні обороноздатності України, аргументуючи це значними обсягами нових пакетів допомоги від партнерів, важливістю «дорожніх карт» розвитку українських Сил оборони до 2027 р., розроблених у рамках восьми коаліцій спроможностей, запевненнями членів групи «Рамштайн» про подальшу підтримку України. Більшість

експертів не мають сумнівів у тому, що така підтримка буде продовжено, зокрема з боку Сполучених Штатів Америки з початком президентства Д. Трампа. Водночас лунають припущення про можливу зміну формату зустрічей у бік посилення ролі Європи та передання лідерства й координуючої ролі Північно-Атлантичному альянсу. Це має забезпечити безперервність підтримки України, попри політичні зміни у Вашингтоні. Однак, враховуючи панівну роль США в Альянсі та їхній внесок у постачання озброєнь, рішення адміністрації Д. Трампа можуть істотно вплинути на обсяги майбутньої допомоги. Тому, хоча НАТО й перебирає на себе всю координацію, збереження рівня підтримки України значною мірою залежатиме від позиції нової американської адміністрації.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Політичні наслідки припинення транзиту газу територією України в оцінках експертів і політиків

Україна 1 січня о 7:00 «в інтересах національної безпеки» зупинила транспортування російського природного газу через свою територію. Україно-російська угода про транспортування російського газу до країн Європи вже не діє. Як відомо, угоду про транзит російського газу у Європу «Нафтогаз» і «Газпром» підписали наприкінці 2019 р. Вона діяла до 31 грудня 2024 р. за формулою «качай або плати». «Газпром» зобов'язаний був заплатити за прокачування через ГТС України не менше 40 млрд куб. м у 2021–2024 рр. – незалежно від фактично поставлених обсягів газу.

Президент В. Зеленський назвав зупинку транзиту через територію України однією з найбільших поразок Росії. Транспортувати російський газ Київ погодиться лише за умови, якщо європейські споживачі не платитимуть Росії за газ до завершення війни. «Україна готова пропускати українською ГТС газ лише неросійського походження, але за умови, якщо його обсяги не збільшуватимуть за рахунок російського газу. Бо це те саме, що продовжувати заробляти на цій війні і продовжувати передавати гроші Росії», – наголосив Президент України В. Зеленський (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c785jnrly0mo>. 2025. 1.01).

В уряді зазначили, що зупинка транзиту ніяк не вплине на опалювальний сезон в Україні, оскільки в газосховищах накопичили достатньо газу. Зупинка транзиту є важливою, оскільки вона означає відмову від російського газу, що відбувається на фоні європейської ініціативи “Repower EU”, спрямованої на скорочення залежності від енергоресурсів з РФ. «Стратегічна мета України – накласти санкції на російську газову молекулу, позбавити Кремль прибутків від продажу вуглеводнів, за які агресор фінансує війну. Ми закликаємо всі країни Європи до повної відмови від нафти та газу з РФ», – зазначив Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль.

У компанії «Оператор ГТС України» нагадали, що в цей час завершила дію угода з російським «Газпромом», тому транзит і було припинено, про що Україна «в установленому порядку» поінформувала міжнародних партнерів. «Ми зупинили транзит російського газу, це історична подія. Росія втрачає ринки, вона зазнаватиме фінансових втрат. Європа вже прийняла рішення про те, щоб відмовитися від російського газу. І європейська ініціатива “Repower EU” передбачає саме те, що сьогодні зробила Україна», – наголосив міністр енергетики Г. Галущенко (URL: <https://www.dw.com/uk/istoricna-podia-ukraina-pripinila-tranzit-gazu-z-rosii/a-71194725>. 2025. 1.01). За його словами, інфраструктура газотранспортної системи завчасно підготовлена до функціонування «в режимі нульового транзиту» та надійного газопостачання українських споживачів.

За інформацією ЗМІ, європейські країни зробили вибір на користь диверсифікації постачань. Наразі частка російського газу на європейському ринку зменшилася до 5 %. Проте у ЄС є чотири країни, які все ще не відмовилися від російського газу. Чотири європейські країни виступають проти припинення постачання газу з РФ і звернулися з відповідним проханням до голови Єврокомісії У. фон дер Ляєн.

Спільний лист-звернення підписали компанії з Угорщини, Словаччини, Італії та Австрії. Попри те що Європа взяла курс на повну відмову від російських енергоносіїв, зокрема російського газу, ці країни все ще продовжують користуватися газом російського видобутку. Він дешевший за привозний скраплений, і деякі виробники не хочуть від нього відмовлятися.

Щодо Австрії, то вона планує закупати газ з Північної Африки та Норвегії. Так, у Міністерстві енергетики та клімату Австрії інформують про плани купувати газ у Норвегії. П. Ханке, керівник фінансового управління Wien Energie GmbH Відня, зазначає про наявність альтернативних джерел з Північної Африки, а також інших світових постачальників скрапленого природного газу. «Усі домогосподарства, комерційні клієнти та електростанції працюватимуть на неросійському газі у 2025 р.», – наголосив він (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4745542-ukraina-zupynyla-tranzyt-hazu-z-rf-do-yes-yak-tse-vplyne-na-dokhody-moskvy>. 2025. 6.01).

Італія також поступово відмовляється від російського газу та збільшує постачання газу з Алжиру. Іншим значним джерелом газу для Італії став Азербайджан. Ця закавказька країна на прохання італійців різко – на 50 % – збільшила прокачування газу через Трансадриатичний трубопровід (ТАП). Крім того, Італія імпортує газ трубопроводами з Лівії, країн Північної Європи, а також зріджений газ (ЗПГ), в основному, із США, країн Перської затоки та Африки.

Найбільш впертими в питанні відмови від російського газу є Угорщина та Словаччина. Це спричинило поглиблення кризи у відносинах України зі Словаччиною та Угорщиною, які більше ніж інші країни Європи залежні від Росії. Словаччина погрожує не постачати Україні світло на фоні дефіциту через російські удари по енергетиці.

Президент України В. Зеленський припустив, що Р. Фіцо, якого в Кремлі приймав Путін, «отримав доручення відкрити другий енергетичний фронт проти України».

У свою чергу, Р. Фіцо заявив, що Президент України В. Зеленський оголосив, що після 1 січня 2025 р. Україна не забезпечуватиме транзит газу через свою територію в напрямку Словацької Республіки та для інших споживачів у Західній Європі «в односторонньому порядку, без будь-яких відкритих консультацій з органами Європейського Союзу або зацікавленими державами-членами» (URL: <https://suspilne.media/913883-fico-u-vidkritomu-listi-poskarzivsa-kerivnictvu-es-na-zelenskogo>. 2024. 30.12).

Р. Фіцо скаржить на «односторонній характер цього рішення» та наголошує, що укладення контрактів на постачання або транзит російського газу не заборонено законодавством ЄС на цьому етапі, оскільки воно не підпадає під санкції ЄС, а імпорт російського газу наразі не заборонений іншими положеннями законодавства ЄС. За словами словацького Прем'єра, українським партнерам були представлені інші варіанти транзиту газу, ніж російський, але вони також були відкинуті українським Президентом. Р. Фіцо заявив, що рішення В. Зеленського матиме «значний негативний вплив на спільні європейські зусилля, спрямовані на те, щоб йти в ногу з країнами світу, які швидко розвиваються».

Під час візиту до Брюсселю словацький Прем'єр вчергове звинуватив В. Зеленського в «політичних забаганках», які, за словами Р. Фіцо, і стали причиною зупинки транзиту. Глава словацького уряду повторив, що Братислава втрачатиме 500 млн євро на зборах за транзит неросійського газу, також наголосив на «катастрофічних наслідках для всього ЄС». «Євросоюзу газ буде доступний за 50 євро за мегават-годину. США платитимуть за нього 7–8 євро. За кілька років побачите економічну катастрофу в цьому просторі. Тому я говорю про зміни, які впливають на економічні показники та конкурентоспроможність ЄС», – заявив Р. Фіцо (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-fitso-pohrozy-yes/33269932.html>. 2025. 9.01).

Він укотре закликав Україну відновити транзит газу з РФ до Словаччини та пригрозив «жорсткими взаємними заходами», якщо цього не станеться. При цьому Прем'єр Словаччини кілька разів повторив, що його уряд «не зацікавлений в ескалації напруженості». Р. Фіцо пригрозив можливою зупинкою всієї гуманітарної допомоги, яку Україна отримує від Словаччини. «Це має більше символічний вимір, ніж реальний, але це прояв взаємності стосовно України чи її Президента, який навмисно шкодить нам», – заявив Р. Фіцо.

Щодо можливого припинення постачання електроенергії, то, за словами Р. Фіцо, його країна, «напевно, єдина здатна доставити Україні електроенергію впродовж 30-ти хв».

Обмежити, за словами Р. Фіцо, можуть і допомогу українським біженцям, яких на території Словаччини близько 130 тис. Ідеться про «значне скорочення або навіть повне скасування різних пільг» для них.

До переліку погроз додалася ще одна – політична. Р. Фіцо заявив, що може скористатися правом вето у ЄС, коли потрібно буде одностайно ухвалювати рішення щодо України. «Якщо у Президента (Зеленського) немає проблем з тим, щоб викинути 800 млн євро, які Україна в іншому випадку отримала б за транзит газу через свою територію, і при цьому він простягає до ЄС руку і просить мільярди, – може статися, що деякі політики у Євросоюзі скажуть “ні” там, де потрібна одностайність», – заявив Р. Фіцо.

Імовірно він щось знає про наміри Росії та попереджає, що інфраструктура, яку Україна використовувала для транзиту, у разі її невикористання із цією метою, може бути «зруйнована військово, тому що в такий момент вона стане непотрібною для Російської Федерації».

Подібну позицію займає й Угорщина. Зокрема, міністр закордонних справ Угорщини П. Сіярто звинуватив Україну в тому, що та поставила Європейський Союз у скрутне економічне становище, припинивши транзит російського газу. За його словами, навіть «найфанатичніші брюссельці» не можуть заперечити, що за останній час ціни на газ у Європі стали значно вищими. «Зростання європейських цін на природний газ в основному було викликане заходами, які штучно скорочують його кількість, такими як ліквідація деяких джерел природного газу через санкції або політику, а також блокування певних транспортних маршрутів», – зазначив міністр ([URL: https://suspilne.media/919605-ukraina-postavila-ekonomiku-es-u-skrutne-stanovise-siarto](https://suspilne.media/919605-ukraina-postavila-ekonomiku-es-u-skrutne-stanovise-siarto). 2025. 7.01).

Разом з тим він зазначив, що Угорщина диверсифікувала джерела отримання газу, тому подорожчання енергоносіїв у Європі не матиме великого впливу на країну. За словами П. Сіярто, недавнє підвищення цін спричинило те, що Україна припинила транзит російського природного газу через свою територію до Центральної Європи.

Голова МЗС Угорщини заявив, що зустрівся зі словацьким колегою Ю. Бланаром, аби «проаналізувати ситуацію», що склалася після припинення транзиту російського газу. «Ми домовилися, що угода про асоціацію між ЄС та Україною має поважатися обома сторонами, ця угода також передбачає збереження маршрутів транспортування енергоносіїв», – наголосив П. Сіярто.

Щоправда, у Європейському Союзі не роблять трагедії через припинення транспортування російського газу через територію України. Як зазначила речниця Єврокомісії А.-К. Ітконен, після завершення контракту на транзит російського газу через Україну до країн ЄС ситуація на енергетичному ринку Європейського Союзу «залишається стабільною». «Транзитна угода через Україну, як і очікувалося, завершилася 31 грудня. Ми інтенсивно працювали впродовж усього року з усіма країнами-членами та з Україною для підготовки до різних сценаріїв. Щодо безпеки постачання до Словаччини, то минулого тижня проведене надзвичайне засідання Газової координаційної

групи, щоб підбити підсумки навколо завершення транзитної угоди. Учасники дійшли висновку, що не існує жодних проблем з безпеки постачання або занепокоєнь для Європейського Союзу внаслідок припинення цього транзиту», – заявила речниця Єврокомісії (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tranzyt-hazu-yevrokomisiya-yes-ukrayina-rosiya/33265170.html>. 2025. 6.01).

Вона зауважила, що «європейський ринок уже відреагував на завершення угоди про транзит російського газу через Україну, і це не призвело до жодних цінових сплесків для європейських споживачів наприкінці року». «Хочу зауважити, що Єврокомісія не купує та не продає, але ринкові основи залишаються стабільними. Попит задоволений на близько 80 % порівняно з докризовим рівнем. Газ у сховищах також на докризовому рівні. Важливо, що ми застосували у Європі рекордний обсяг відновлювальної енергії», – зазначила А.-К. Ітконен. При цьому вона додала, що «Європа та її країни-члени входять у найхолодніші місяці року. Тож Єврокомісія продовжує підтримувати зв'язок з країнами-членами та проводити регулярний моніторинг цін на енергетичному ринку».

Світові політики з розумінням поставилися до ситуації. Зокрема, як заявив міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський, це болючий удар по Росії, адже російський диктатор Путін витратив мільярди на будівництво «Північного потоку», щоб обійти Україну та шантажувати Східну Європу загрозою припинення постачання блакитного палива. «Україна перекрила йому можливість експортувати газ безпосередньо у ЄС. Ще одна перемога після розширення НАТО внаслідок приєднання Фінляндії та Швеції», – зазначив міністр закордонних справ Польщі (URL: <https://uatv.ua/uk/rf-vtrachaye-milyardy-dolariv-i-politychnyj-vplyv-u-yevropi-shho-vidbuvayetsya-prislya-prupynennya-tranzytu-rosijskogo-gazu-cherez-ukrayinu>. 2025. 6.01).

Адміністрація Білого дому також вітає рішення України припинити транзит російського газу до Європи через українську ГТС. Про це під час брифінгу заявив Д. Кірбі, радник Білого дому з питань комунікацій у сфері нацбезпеки. За його словами, рішення України щодо припинення транспортування російського газу через свою територію стало однією з найбільших та найдорожчих поразок Москви. За його словами, через це рішення Росія може втратити близько 6,5 млрд дол. на рік. «Це вочевидь повністю позбавить Росію близько 6,5 млрд дол. щорічного доходу, отриманого від продажу газу Європі. Це одна з найбільших і найдорожчих поразок для Москви», – наголосив він (URL: <https://www.unian.ua/world/u-bilomu-domi-zrobili-zayavu-shchodo-rishennya-ukrajini-pripiniti-tranzitu-rosijskogo-gazu-12878139.html>. 2025. 6.01).

У свою чергу канцлер Австрії К. Нехаммер заявив, що його країна поступово відмовляється від російського газу і припинення поставок через територію України не вплине на стан забезпечення газом. За його словами, сховища країни заповнено на 93 % і громадянам немає чого турбуватися. «Ми в Австрії були готові до цих заходів. І всупереч будь-якій російській

пропаганді або дезінформаційним кампаніям, розгорнутим навіть усередині нашої країни, ми готові до цієї ситуації. Нікому не вдасться дестабілізувати нас в Австрії, тим більше шантажувати нас або чинити зовнішній тиск. І найголовніше, ми виконали свою домашню роботу. Стратегічні запаси повні, а газові сховища, як ви можете бачити, також заповнено, тож ми готові до таких випадків», – заявив федеральний канцлер Австрії К. Нехаммер.

Разом з тим є побоювання щодо втрат для України. Зокрема, видання “Bloomberg” наголошує, що зупинка російського газового транзиту через Україну позбавляє Росію частини доходів, але європейський газовий ринок не є повністю втраченим для Москви. Росія нарощує експорт скрапленого природного газу (СПГ) морем. Попри заклики заборонити такі поставки, Європа закуповує рекордні обсяги СПГ, який постачає переважно термінал «Ямал СПГ». «Ситуація підкреслює, наскільки важко Європі розірвати зв'язки з Росією, яка за останнє десятиліття закріпилася як ключовий постачальник товару на континент. Москва показала, що навіть коли один шлях до ринків закривається, для Росії часто залишаються відкриті інші», – ідеться в публікації (URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/vid-zupinki-gazovogo-tranzitu-ukrajina-vtratila-bilshe-nizh-rosiya-bloomberg-12875874.html>. 2025. 6.01).

За інформацією видання, у 2024 р. «Газпром» продав через Україну газу на суму близько 6 млрд дол. Більшість економістів і дослідників передбачають, що втрата цих поставок матиме мінімальний вплив на економіку агресора: це втрата приблизно 0,2–0,3 % ВВП. «Цифри надто малі, щоб вплинути на військову машину Путіна», – вважає Д. Окслі, економіст Capital Economics.

Для порівняння, за його словами, Україна може втратити приблизно 0,5 % ВВП, не отримавши плати за цей транзит газу.

На думку авторів публікації в Bloomberg, крім продажу СПГ, Росія також має інші варіанти трубопроводів для транспортування газу, які допоможуть компенсувати втрату маршруту через Україну. Поставки до Китаю, який обганяє Європу як найбільший ринок для російського трубопровідного газу, за прогнозами, сягнули рекордних 31 млрд куб. м у 2024 р. Цього року вони мають зрости до 38 млрд куб. м, оскільки трубопровід «Сила Сибіру» вийшов на повну проектну потужність.

За оцінками С. Вакуленка, наукового співробітника Фонду Карнегі, це компенсувало б половину обсягів, втрачених після закінчення транзиту через Україну. «“Газпром” також може продавати більше газу через “Турецький потік”, прямий газопровід між Росією та Туреччиною дном Чорного моря, який також може постачати газ деяким європейським клієнтам. У 2025 р. “Газпром” міг би продати через “Турецький потік” 25 млрд куб. м до Туреччини і 15 млрд куб. м до Європи», – зазначив С. Вакуленко.

Натомість багато експертів вважають, що рішення України не продовжувати контракт з «Газпромом» та повністю призупинити транзит газу фактично позбавило Кремль російської газової монополії у Європі. Щоправда,

вони звертають увагу на те, що Україна не отримуватиме 800 млн дол. на рік за транзит російського газу.

Проте експерти впевнені, що ефект від відмови транзиту російського газу до Європи – як інструмент тиску на припинення Росією війни в Україні – не буде одномоментним. «На мирні переговори через це не варто розраховувати, але ефект від цього точно буде. “Газпром” не має зараз істотної альтернативи, куди продавати свій газ, бо труба газопроводу “Блакитний потік” та “Турецький потік” повністю зайнята, будівництво газогону “Сила Сибіру-2”, який дасть змогу постачати газ з Росії в Китай, зараз під великим питанням. Тому альтернатив у “Газпрому” не багато», – підкреслив директор енергетичних програм Центру ім. О. Разумкова В. Омельченко (URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vpline-na-ukrainu-vidmova-vid-tranzitu-rosijskogo-gazu/a-71204704>. 2025. 3.01).

На його думку, Україна цим кроком уперше в історії показала свою суб’єктність у питаннях європейських поставок газу. «Раніше Україна весь час прогидалася перед європейськими інтересами щодо транзиту й завжди вимушена була жертвувати своїми інтересами заради Росії та деяких європейських трейдерів. Цього разу цього не вийшло. Я вважаю, що це таки точка зламу, усі – і в Європі, і в Росії – побачили, що Україна є суб’єктною країною, що її треба поважати», – наголосив В. Омельченко.

На думку президента Центру глобалістики «Стратегія XXI» М. Гончара, у цій ситуації Україна виграє набагато більше, адже Москва втрачає можливість тиснути на Європу та частину доходів від викопних енергоносіїв, аби продовжувати війну в Україні. «Обрізання додаткових надходжень до бюджету війни – це крок у вірному напрямі щодо примусу агресора до миру, позбавлення його мобільності. Коли немає грошей, ти не можеш фінансувати витрати на війну з усіма зумовленими цим наслідками», – переконаний експерт.

М. Подоляк, радник глави Офісу Президента України, вважає, що рішення про заборону транзиту російського газу через територію України запізнилося, як мінімум, років на 20. За його словами, Росія неодноразово демонструвала вміння використовувати газові активи для впливу на політичне життя у Європі та Україні. Завдяки «Газпрому» Росія активно розвивала свою присутність у Європі – у сфері бізнесу та фінансів, у сфері культури, а також інформаційно та корупційно. «Газпром» розглядався Росією не стільки як бізнес-актив, скільки як фінансовий актив. «Але крім величезного прибутку, компанію також використовували як інструмент придушення та активної присутності на політичних ринках інших країн. Втрата Росією можливості транзитувати газ до країн Європи – це втрата ключового інструмента політичного тиску, що оздоровить політичну атмосферу у Європі (URL: <https://uatv.ua/uk/rf-vtrachaye-milyardy-dolariv-i-politychnyj-vplyv-u-jevropi-shho-vidbuvayetsya-pislya-prypynennya-tranzytu-rosijskogo-gazu-cherez-ukrayinu>. 2025. 6.01).

Політолог І. Петренко також вважає, що рішення припинити транзит російського газу через територію України символізує остаточний розрив зі спадком радянської епохи. Газова залежність, яка понад півстоліття була основою енергетичної політики Європи, тепер залишилася в минулому. «Ця зміна є не лише технічним досягненням, а й політичним сигналом для всього світу. Відтепер Україна демонструє свою енергетичну незалежність і підтверджує свою роль надійного партнера для Європейського Союзу», – зазначив експерт (URL: https://glavcom.ua/columns/igor_petrenko/zupinka-tranzitu-rosijskoho-hazu-heopolitichna-peremoha-ukrajini-1039209.html. 2025. 6.01).

На його думку, це може спричинити крах «газової стратегії» Кремля. Роки зусиль Путіна, інвестицій у мільярди доларів і спроб посилити вплив на Європу через газ – усе це тепер втрачає сенс. Росія втрачає свій преміальний європейський ринок та основний інструмент «газового шантажу». «Посилення співпраці зі США. Зростання постачання зрідженого природного газу зі Сполучених Штатів до ЄС відкриває нові горизонти для стратегічного партнерства України з Америкою. Особливо це важливо в контексті політичного курсу адміністрації Трампа», – підкреслив політолог.

У цілому ж, на думку багатьох політиків та експертів, зупинка транзиту – це не лише економічне або технічне рішення, це – символ незалежності та геополітичної сили України. Це рішення показує, що Україна готова до нових викликів і вміє перетворювати ризики на можливості.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Українські біженці в країнах їх перебування наприкінці 2024 р.: процеси адаптації тривають

(Початок. Продовження в № 2)

Кількість українських біженців за кордоном і фактори, що її визначають

Наприкінці третього року від початку повномасштабного російського воєнного вторгнення на територію нашої держави українські біженці залишаються невід’ємним компонентом соціуму цілого ряду країн світу та пов’язаних із цим явищем міжнародних відносин. Причому протягом зазначеного періоду кількість українських біженців за кордонами України змінювалась. Хоча динаміка зазначеного процесу була доволі нерівномірною. Однак перед тим, як перейти до аналізу динаміки кількості українських біженців за кордонами України, коротко зупинимось на джерелах інформації, які повідомляють про це явище.

Також треба зазначити, що нині, за умов повномасштабної війни Росії проти України, серед українських громадян, яким в інших державах надається статус тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту (через процедуру обліку такого статусу), є не лише власне українські біженці від війни, а й українські трудові мігранти, які ще до початку повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну перебували у відповідних державах-реципієнтах. Однак нині більшість українських громадян, яким в інших державах надається статус тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту, є біженцями від війни. І саме їхні проблеми є домінуючими для контингенту українських громадян за кордоном. Тому у цій роботі терміном «українські біженці» позначаються всі українські громадяни, яким в інших державах надається статус тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту.

Узагальнена в масштабах усього світу інформація щодо кількості українських біженців за кордонами України представлена в даних Управління верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН). Вона формується насамперед на основі відповідних даних, які держави-члени ООН надають цій міжнародній організації. Утім, деякі експерти вважають, що статистика ООН може інколи двічі враховувати тих людей, які спочатку отримали тимчасовий захист в одній країні, а потім переїхали до іншої, або ж уже були, наприклад, у Європі на момент початку повномасштабної російсько-української війни.

Причому чинник міграції українських біженців впливає на результати обліку їхньої кількості не лише УВКБ ООН, а й іншими міжнародними організаціями, як, наприклад, Євростат – статистична організація Європейської комісії. Утім, відмінності у методиках обліку біженців різними міжнародними організаціями проявляються особливо наочно при порівнянні статистичних даних про кількість біженців з України у Європі, які зафіксували УВКБ ООН та Євростат.

Так, на сайті УВКБ ООН представлена інформація про кількість українських біженців у Європі та світі загалом, яка часто повторюється доволі багатьма вітчизняними ЗМІ. Зокрема, на сайті УВКБ ООН станом на 16 грудня 2024 р. повідомлялося про 6253,7 тис. біженців (походженням. – Прим. авт.) з України, зафіксованих у Європі. Тобто йдеться про всіх біженців, які приїхали до європейських країн з території України, а не лише біженців – громадян України. При цьому зазначалося, що джерелом цієї інформації є зіставлення статистичних даних, наданих органами влади відповідних європейських держав. Водночас прикметно, що, наприклад, на цьому самому сайті УВКБ ООН станом на 10 січня 2023 р. повідомлялося про 7925,4 тис. біженців з України, зафіксованих у Європі. Хоча при цьому зазначалось, що біженців з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту у Європі, на цю саму дату налічується 4915,7 тис. осіб. Тобто близько 3 млн українських біженців з Європи помандрували до інших країн або повернулися в Україну.

Крім того, треба враховувати, що держави-члени ООН нерідко надають УВКБ ООН дані про українських біженців з різною датою фіксації їхньої кількості. Деякі держави-члени ООН взагалі не надають Управлінню верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців статистичних даних про кількість українських біженців на їхній території. Зокрема, це стосується Білорусі та Росії, де, згідно з різними експертними оцінками, якими послуговується УВКБ ООН, може перебувати до 1,3 млн українських біженців.

Водночас більш репрезентативну інформацію про кількість українських біженців у Європі, ніж на сайті УВКБ ООН, надає Євростат. Хоча ця інформація і стосується лише країн, що входять до Шенгенської зони, але вона оновлюється щомісячно по країнах Європи. Це пов'язано з тим, що статистичні дані про кількість українських біженців потрібні для виконання функцій державного управління не лише європейським країнам-реципієнтам українських біженців, а і Європейській комісії, що здійснює функції міждержавного управління у масштабах Європейського Союзу.

Ще одним джерелом інформації про кількість українських біженців за межами нашої держави є експертні оцінки різних посадових осіб та аналітичних організацій. Наприклад, Центр економічної стратегії (ЦЕС) у своїй методиці обліку кількості українських біженців за кордонами України використовує дані ООН, Державної прикордонної служби України (ДПСУ) і дані прикордонних служб інших країн. Зокрема, у презентації аналітичної записки «Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення», підготовленої Центром економічної стратегії у березні 2024 р., зазначається: «За 2022 рік ми використовуємо дані ООН, а за січень 2023 – січень 2024 рр. – дані ДПСУ. Головна причина змін – значні розбіжності між даними, які публікуються на сайті ООН, та тими, що надають прикордонні служби України та інших країн. За 2022 р. ми використовуємо саме дані ООН, а не ДПСУ, бо в перші тижні повномасштабного вторгнення спостерігалися труднощі з точною фіксацією перетинів кордону. Тому дані ДПСУ за 2022 рік є неповними, і замість них – дані ООН» (URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/311/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_3%D1%85%D0%B2%D0%B8%D0%B%D1%8F_%D0%A6%D0%95%D0%A1.pdf).

Таке використання даних прикордонних служб дає змогу більш повно враховувати рух реальний мігрантів – не лише в інші держави, а й назад в Україну. При цьому обов'язково треба брати до уваги результати відповідних соціологічних опитувань українських біженців, що допомагає краще зрозуміти мотивацію поведінки українських біженців за кордоном та більш обґрунтовано інтерпретувати відповідні статистичні дані.

Стосовно ж кількості українських біженців за кордонами України зазначимо таке. Згідно з повідомленням Євростату, статус тимчасового захисту в країнах ЄС станом на 31 жовтня 2024 р. мали 4198,5 тис. громадян

країн, що не входять до ЄС та інших держав Шенгенської зони, які покинули Україну в результаті російського вторгнення 24 лютого 2022 р., порівняно з 4197,4 тис. таких громадян місяцем раніше. У згадуваному вище звіті ЦЕС «Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення» (березень 2024 р.) зазначається, що за межами Шенгенської зони «найбільшими країнами за кількістю прийнятих з початку повномасштабного вторгнення українців є США (280 тис. осіб), Велика Британія (253,2 тис.) і Канада (210,2 тис.)». Принагідно зазначимо, що кількість українських біженців у Великій Британії не врахована у статистичному обліку Євростату, оскільки ця держава не входить до Шенгенської зони. Однак у звітності УВКБ ООН, яка сформована за суто географічним принципом, українських біженців у Великій Британії, як у європейській державі, враховані у Європі. Це також частково пояснює розбіжності у кількості українських біженців у Європі, які подають Євростат і Управління верховного комісара Організації Об'єднаних Націй. Водночас у згаданому звіті аналітики ЦЕС зазначають, що «через проблеми із фіксацією перетинів кордону у перші тижні повномасштабного вторгнення, коли велика кількість перетинів кордону не фіксувалась, дані ДПСУ є неповними. Тож у подальшому аналізі ми надаватимемо перевагу даним Агенції біженців ООН». За підсумками 2022 р., сукупну кількість українських біженців у державах ЄС та інших державах Шенгенської зони оцінювали у 3,1 млн осіб (URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research).

Така розбіжність в оцінках Євростату та Центру економічної стратегії щодо кількості українських біженців у державах-членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони може пояснюватись так. Разом з українцями, які легально виїхали з України під час оголошення воєнного стану, статус тимчасового захисту в країнах ЄС станом на 31 жовтня 2024 р. отримала певна кількість громадян України чоловічої статі призовного віку, які перетнули державний кордон з порушенням українського законодавства. Зокрема, як повідомляло у квітні 2024 р. європейське видання “Politico”, з початку повномасштабної війни, розв’язаної Росією проти України, «близько 650 000 чоловіків призовного віку покинули свою країну, більшість з яких незаконно переправилися через кордон» (URL: <https://www.politico.eu/article/why-ukraine-losing-russia-war>).

У країнах Європи ці громадяни України отримують статус тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту. Але при цьому треба зазначити, що певна кількість громадян України чоловічої статі призовного віку, які перетнули державний кордон під час запровадження воєнного стану і не повернулись потім назад в Україну, мали відповідні дозвільні – справжні чи підроблені. Це означає, що їх виїзд закордон було зафіксовано ДПСУ, отже, відображено в згадуваній вище фахівцями ЦЕС статистиці перетину державного кордону України. Тобто до наведеної вище оцінки ЦЕС сукупної кількості українських біженців у державах – членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони, за підсумками 2022р., у 3,1 млн осіб треба

додати лише тих українських громадян, які нелегально перетнули кордон України поза пунктами пропуску. За різними оцінками, кількість таких українських громадян у Європі може сягати кілька сотень тисяч осіб (Детальніше див.: Україна: події, факти, коментарі. 2024. № 14. С. 42–46), найімовірніше близько 250 тис. осіб.

До цієї кількості українських біженців у державах – членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони, представлених у наведеній вище оцінці Центру економічної стратегії, треба додати ще тих наших громадян з окупованих російськими військами українських територій, які добирались до європейських держав через Росію та інші країни. Такі українські біженці отримали в цих державах право тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту, отже, відображаються в інформації Євростату про кількість українських біженців у державах – членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони. Але такі громадяни України не були зафіксовані на виїзд з України Державною прикордонною службою України, і тому не враховані згадуваною вище методикою ЦЕС з обліку українських біженців у Європі.

І, нарешті, третя категорія українських громадян у державах – членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони, через яку виникають розбіжності в оцінках кількості українців у Європі за методиками Євростату та Центру економічної стратегії, це – трудові мігранти та члени їхніх сімей, які перебували у європейських країнах до початку (отже, і мали статус тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту) і не в'їжджали в Україну у 2022–2024 рр. Відповідно, такі українські громадяни не відображені в інформації ДПСУ, яка є одним із базових компонентів згадуваної вище методики ЦЕС, але відображені у звітній статистиці Євростату.

Таким чином, згадувані вище розбіжності статистичних даних Євростату та ЦЕС про кількість українських громадян у державах – членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони пояснюються більш повним обліком Євростатом трьох зазначених раніше категорій українських громадян, яких фактично не враховує ЦЕС.

Водночас аналітики Центру економічної стратегії звертають увагу на певні недоліки Європейської служби статистики (Євростату). «Наприклад, дані по Франції є неповними, адже там дітям не потрібно подаватись на статус тимчасового захисту, тому ці дані не враховують дітей, які виїхали до Франції. Також у різних країнах політика щодо ануляції статусу тимчасового захисту для людей, що повернулись до України, є різною. Наприклад, у Польщі цей статус анулюється автоматично для усіх, хто повернувся до України та залишився там на понад 30 календарних днів. В інших країнах, наприклад в Італії, люди, які повертаються до України, не скасувавши статус тимчасового захисту, продовжують вважатись біженцями. Тож для того, щоб точніше оцінити кількість біженців за кордоном, потрібно проаналізувати і

альтернативні джерела даних» (URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research).

Треба також зазначити, що дані про кількість українських громадян у європейських державах зі статусом тимчасового захисту переглядаються та подаються до Євростату епізодично, а не щоденно. Наприклад, у серпневій 2024 р. статистиці Євростату «після чотиримісячної перерви було оновлено дані щодо Іспанії, згідно з якими вона залишається на четвертому місці – 215,13 тис. порівняно з 203,3 тис. на кінець березня 2024 р. Водночас Євростат уточнив, що в даних щодо Іспанії, Греції та Кіпру враховується частина людей, чий статус тимчасового захисту вже недейсний». Також у Німеччині у липні 2024 р. майже 237 тис. осіб позбавили статусу тимчасового захисту (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1020312.html>).

Зазначені організаційні процедури обліку українських громадян у європейських державах зі статусом тимчасового захисту позначаються на точності статистичних даних Євростату про кількість українських біженців у ЄС та Шенгенській зоні загалом. Утім, оскільки основна частина українських біженців, що іммігрували з України під впливом повномасштабної воєнної агресії Росії, перебуває у державах – членах Європейського Союзу та інших державах Шенгенської зони, то на сьогодні саме відповідні Євростату є найкращою статистичною основою для дослідження цього соціально-економічного феномену сучасності. Утім, для належної наукової інтерпретації динаміки таких статистичних даних їх доцільно доповнити аналізом результатів відповідних соціологічних опитувань та аналізом відповідних повідомлень ЗМІ та експертних оцінок. Загалом ретроспективний та факторний аналізи динаміки кількості українських біженців за межами нашої держави необхідні для оцінки ймовірних змін їхньої кількості у майбутньому.

Аналіз статистичних даних, а також згадувані вище дослідження Центру економічної стратегії свідчать, що найчисельніший контингент біженців залишив Україну у лютому – березні 2022 р. і що зі звільненням від російської окупації північних районів України, починаючи з травня 2022 р., активізувався процес повернення українців на Батьківщину. Загалом саме перебіг російсько-української війни впливає на зміни кількості українських біженців за кордоном. Під впливом різних чинників, насамперед успіхів і втрат України у повномасштабній війні з Росією, протягом другої половини 2022 р. – 2024 р. зміни кількості українських біженців у Європі мали хвилеподібний характер і зазнавали відносно невеликих змін, порівняно з початковим етапом масової міграції українців за кордон через російську воєнну агресію. Зокрема, згідно з інформацією Євростату, статус тимчасового захисту в країнах ЄС, за підсумками серпня 2022 р., мали 3669,5 тис. українців, за підсумками листопада 2022 р. – 3720,6 тис. українців, а за підсумками 2022 р. в цілому (тобто наприкінці грудня) – 3826,6 тис. українців мали статус тимчасового захисту в країнах ЄС.

Через рік, тобто станом на 31 грудня 2023 р., 4312,2 тис. осіб, що прибули з України, мали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Станом на

31 січня 2024 р. їхня кількість змінилася несуттєво і становила 4303 тис. осіб. Однак через пів року скорочення контингенту українських біженців у країнах ЄС та інших державах Шенгенської зони було вже більш помітним. Станом на 31 липня 2024 р. їх кількість у цьому регіоні світу становила вже 4123,9 тис. осіб. Надалі кількість українських біженців у країнах ЄС поступово дещо зростала. Станом на 31 серпня 2024 р. їх було 4163,7 тис. осіб, на 30 вересня 2024 р. – 4197,4 тис. осіб, а, як зазначалось вище, станом на 31 жовтня 2024 р. – 4198,5 тис. осіб. Отже, як видно з наведеного, протягом двох із лишком останніх років кількість українських біженців у Європі змінювалась несуттєво та хвилеподібно.

Водночас, за даними Євростату, у жовтні 2024 р. місячна частка дітей серед осіб з України, яким було надано тимчасовий захист, знизилася до 25,2 %, що стало найнижчим показником з початку російської повномасштабної війни проти України. Порівняно з вереснем 2024 р., це зменшення становило 5,8 в. п. (відсоткових пунктів). За цей самий період частка дорослих жінок (43,7 %) і дорослих чоловіків (31,0 %) зроста відповідно на 2,4 в. п. і 3,3 в. п. Достеменно зауважимо, що у I кварталі 2022 р. частка дорослих чоловіків серед біженців з України, яким було надано тимчасовий захист, у їх сукупній кількості становила лише 7,7 %, а у II кварталі 2022 р. – 14,3 %. Раніше проведені у СІАЗ НБУВ дослідження дають вагомі підстави вважати, що таке зростання у середовищі українських біженців у Європі частки дорослих чоловіків пов'язано з тим, що значна частина цих українських громадян незаконно перетнули кордон України (Детальніше див.: Україна: факти, події, коментарі. 2024. № 14. С. 42–46).

При цьому, як свідчать статистичні дані Євростату, порівняно з кінцем вересня 2024 р., найбільший абсолютний приріст кількості осіб, які перебувають під тимчасовим захистом у ЄС, наприкінці жовтня 2024 р. «спостерігався в Німеччині (11 370; +1,0 %), Польщі (+4045; +0,4 %) та Іспанії (+3600; +1,6 %)», – ідеться в інформації відомства.

Також повідомляється, що в жовтні 2024 р. зафіксовано помітне зниження кількості зареєстрованих осіб, які перебувають під тимчасовим захистом, у Литві (–33 455; –41,3 %) через масштабне скасування реєстрації осіб із неактивним статусом. Із урахуванням цього темп приросту в жовтні 2024 р. приблизно відповідав вересневому (33,7 тис.) і був нижчим за серпневий (39,8 тис.). Серед інших країн кількість біженців з України з таким статусом знизилася тільки в Італії (–1105; –0,7 %) і Франції (–280; –0,5 %), зазначив Євростат.

Згідно з його даними, Німеччина з відривом, що зростає, залишається країною з найбільшою кількістю біженців з України у ЄС і світі – 1 млн 140,71 тис. на кінець жовтня, або 27,2 % від загальної кількості бенефіціарів у ЄС. До трійки лідерів входять також Польща – 983,88 тис., або 23,4 % і Чехія – 379,37 тис., або 9,0 %. Слідом зі значним відставанням ідуть Іспанія – 221,90 тис., Румунія – 175,31 тис. та Італія – 165,68 тис. Водночас Євростат

уточнив, що в даних щодо Іспанії, Греції та Кіпру враховується частина людей, чий статус тимчасового захисту вже недійсний...

Понад 100 тис. осіб зі статусом тимчасового захисту на кінець жовтня 2024 р. було також у Словаччині – 128,35 тис., Нідерландах – 120,21 тис. та Ірландії – 108,67 тис.

Від 50 тис. до 100 тис. їх налічували в Бельгії – 85,68 тис., Австрії – 83,51 тис., Норвегії – 77,31 тис., Фінляндії – 68,06 тис., Швейцарії – 66,98 тис., Болгарії – 66,03 тис., Португалії – 64,22 тис. і Франції – 59,82 тис. (дані стосовно дітей переважно не включені – Євростат).

Від 600 осіб і до 40 тис. прихистили Литва – 47,61 тис., Латвія – 47,28 тис. осіб, Швеція – 45,42 тис., Угорщина – 38,48 тис., Данія – 37,90 тис., Естонія – 34,75 тис., Греція – 32,10 тис., Хорватія – 25,62 тис., Кіпр – 21,94 тис., Ісландія – 3,98 тис., Люксембург – 3,85 тис., Мальта – 2,19 тис. і Ліхтенштейн – 0,67 тис. (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1032732.html>).

Як свідчить звітність Євростату, «у 2023 році у ЄС було зареєстровано понад 1 млн нових рішень про надання тимчасового захисту (1 056 020), порівняно з-понад 4,3 млн у 2022 р. (4 331 385). Близько 75 % цих рішень було прийнято в шести країнах, а саме в Німеччині (335 785, 31,8 % від загальної кількості ЄС), Польщі (237 475, 22,5 %), Чехії (98 655, 9,3 %), Румунії (49 320, 4,7 %), Нідерландах (34 775, 3,3 %) та Іспанії (33 915, 3,3 %). ...Протягом третього кварталу 2024 р. країни ЄС видали 215 850 нових рішень про надання тимчасового захисту. Це найбільша квартальна кількість рішень, зареєстрована з третього кварталу 2023 р. Порівняно з другим кварталом 2024 р., кількість нових рішень протягом третього кварталу 2024 р. зросла на 10,5 %. Підйом спостерігався протягом другого кварталу 2024 р. в 20 країнах ЄС, причому три найбільші абсолютні зростання були зафіксовано в Польщі (+11 795), Чехії (+3705) та Німеччині (+1705). Сім країн ЄС видали менше рішень надання тимчасового захисту протягом третього кварталу 2024 р., причому найбільш різке зниження було зафіксовано в Греції (–1510), Болгарії (–1195) і Словаччині (–545). У жовтні 2024 р. було видано 63 530 нових рішень про надання тимчасового захисту в ЄС, що становить 3,7 % зниження з вересня. У жовтні 2024 р. 16 країн ЄС видали більше рішень, ніж у вересні, причому найбільше абсолютне зростання спостерігається в Німеччині (+1505), Іспанії (+430) і Словаччині (+235). Серед 11 Країн ЄС, які видали менше рішень у жовтні порівняно з вереснем, три найбільші скорочення спостерігається в Польщі (–2400), Чехії (–1075) та Італії (–710)» (URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title>).

Наведені дані Євростату про реєстрацію нових рішень про надання тимчасового захисту прибулим до держав ЄС та Шенгенської зони українським біженцям свідчать, що протягом другої половини 2022 р. – 2024 р. зміни кількості українських біженців у Європі мали хвилеподібний характер і загалом зазнавали відносно невеликих змін, порівняно з початковим етапом масової міграції українців за кордон через російську воєнну агресію.

Водночас, згідно з даними Євростату, «порівняно з кількістю населення кожного члена ЄС, найбільша кількість бенефіціарів тимчасового захисту на тисячу осіб у жовтні 2024 р. спостерігалася в Чехії (34,8), Польщі (26,9) та Естонії (25,3), тоді як відповідний показник на рівні ЄС становить 9,3» (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1032732.html>).

Показники співвідношення кількості українських біженців у державах їх перебування з кількістю місцевого населення відображають певні соціально-економічні процеси, що відбуваються у цих державах через імміграцію до них українських біженців. Насамперед зазначений показник відображає велике навантаження на економіку країни, яка прийняла українських біженців. Чим вище співвідношення кількості українських біженців і місцевого населення, тим більше навантаження на економіку відповідної держави-реципієнта. Так само зазначене співвідношення опосередковано відображає масштаби контактів населення відповідної країни з прибулими до неї біженцями. А це, у свою чергу, є важливим чинником формування ставлення місцевого населення держав-реципієнтів до прибулих українських біженців. Загалом більш високий показник співвідношення кількості українських біженців і місцевого населення у державах-реципієнтах відображає відносно більш нагальну потребу таких держав у впровадженні відповідної політики щодо прибулих українських біженців. І таку ситуацію необхідно брати до уваги тим представникам органів державної влади та управління України, які опікуються проблемами українських біженців.

Як зазначено вище, у жовтні 2024 р. найвищі показники співвідношення кількості українських біженців і місцевого населення спостерігалися в Чехії, Польщі та Естонії. Крім цих держав, показники співвідношення кількості українських біженців і місцевого населення на рівні 20 і більше біженців на 1 тис. місцевого населення спостерігались у Латвії, Ірландії, Словаччині та Кіпрі. Співвідношення від 10 до 20 українських біженців на 1 тис. місцевого населення було в Німеччині, Норвегії, Фінляндії, Латвії та Болгарії. Найменше співвідношення було у Франції – менше 2,5 українських біженців на 1 тис. населення цієї держави. У решті європейських країн зазначене співвідношення коливалось у діапазоні від 2,5 до 10 українських біженців на 1 тис. місцевого населення.

Як видно з наведених вище статистичних даних, українські біженці вельми нерівномірно розподілилися між різними європейськими державами. Утім, такий територіальний розподіл українських біженців є результатом їхньої міграції у межах Європи протягом 2022–2024 рр. У 2022 р. перші хвилі українських біженців вирушали насамперед до європейських держав, де вже були значні діаспори українських трудових мігрантів, або держав, з якими Україна історично мала контакти ще з часів СРСР. До таких держав-реципієнтів українських біженців належали Польща, Німеччина, Чехія, Словаччина, Болгарія, Іспанія, Італія, Литва, Латвія та Естонія. У подальшому під впливом низки взаємопов'язаних соціально-психологічних та економіко-

політичних процесів відбувалась міграція українських біженців між європейськими країнами та за межі Європи.

Зокрема, у Польщі, яка стала найбільшим європейським хабом з прийому українських біженців, їхня кількість у вересні 2022 р. сягнула максимуму – 1370,6 тис. осіб, а потім почала скорочуватись. Аналогічна динаміка кількості українських біженців спостерігалась і в Чехії : у лютому 2023 р. їхня кількість сягнула максимуму – 478,0 тис. осіб, а потім було зафіксовано стрімке скорочення їхньої кількості (до 323,3 тис. осіб у березні 2023 р.). Хоча реальне скорочення кількості українських біженців у Чехії, судячи з повідомлень ЗМІ, почалось раніше, а у березні 2023 р. просто відбувся перегляд справ про надання їм тимчасового захисту. Водночас кількість українських біженців усталено зростала у Німеччині, Нідерландах, Ірландії та Норвегії. Так, у Норвегії у 2022 р. налічувалось лише 2,25 тис. українських біженців, а у жовтні 2024 р. – уже 77,31 тис. осіб. Причому міграційні процеси у середовищі українських біженців за кордоном продовжуються і надалі.

Утім, для розуміння рушійних сил міграції українських біженців за кордоном та ймовірних перспектив їхніх подальших міграцій варто проаналізувати результати відповідних соціологічних опитувань та повідомлення ЗМІ з цієї проблематики.

Аналіз настроїв українських біженців у країнах їхнього перебування

Результати відповідних соціологічних опитувань та повідомлення ЗМІ свідчать, що настрої українських біженців під час перебування за кордоном зазнавали певних змін. При цьому є підстави вважати, що серед українців за кордоном існують вагомі розбіжності у поглядах та оцінках з деяких важливих питань між трудовими мігрантами, які виїхали з України до повномасштабного воєнного вторгнення Росії, та власне біженцями від повномасштабної війни.

У роботі дослідної лабораторії Rating Lab «Всеєвропейське дослідження українців у Європі» за серпень 2023 р., яке базується на опитуванні, проведеному Соціологічною групою «Рейтинг» на платформі Rating Online, зазначається, що основна частина українців, опитаних у Європі близько року – це перша група міграції на початку повномасштабного вторгнення. Найбільше таких серед українців, які виїхали зі сходу країни та столиці. Друга група – українці, які виїхали з півдня, зокрема, через підрич Каховської ГЕС. «Разом з тим чверть опитаних Соціологічною групою “Рейтинг” перебувають у країні вже кілька років. Найбільше таких серед українців, які виїхали із Заходу та Центру країни, швидше за все, на заробітки. І якщо ті, хто перебуває за кордоном кілька років, частіше живуть у Південній і Східній Європі, то прибулі внаслідок і під час повномасштабного вторгнення, частіше перебувають у країнах Західної та Північної Європи».

«Згідно з результатами опитування, наші громадяни живуть у Європі в цілком (34 %) або скоріше (51 %) комфортних умовах, лише 13 % мають некомфортні умови. Комфортні умови для 85 % громадян можуть виступати ще одним аргументом подальшого перебування за кордоном... Найкращі

умови проживання у Північній Європі (90 % живуть у комфортних умовах), тоді як у Східній (84 %) та Південній Європі (83 %) таких менше».

Зазначається також, що «Україну відвідували 46 % із тих, хто поїхав. Отже, більше половини наших громадян, які виїхали, жодного разу вдома не були за час свого перебування за кордоном. Важливо, що серед тих, хто виїхав під час війни, – 60 % жодного разу не приїжджали в Україну».

При цьому «фіксується чітка залежність: чим довше українці перебувають за кордоном, тим кращі оцінки дають країні перебування. Усі, хто нещодавно приїхав, оцінюють Україну краще, далі йдуть ті, хто живе близько року – обидві групи ще не пройшли адаптацію, не звикли, часто переїхали неусвідомлено в пошуку кращого життя, а через війну... Ті, хто живе декілька років і поїхали з України не через війну, а якраз за кращими можливостями, їх оцінки – на користь Європи... Оцінки за віком респондентів розподілені достатньо щільно. Хоча загалом старші менш вимогливі і дають оцінки країні перебуванні вищі, ніж молодші». Також «чим вищі доходи респондентів, тим кращі оцінки вони дають країні перебування. Найбільша різниця в оцінках людей, чиї доходи з переїздом погіршилися або не змінилися».

Також соціологи намагались з'ясувати, яке «рішення раніше чи пізніше ухвалюватимуть українські біженці: повертатись в Україну чи залишитися за кордоном. Серед цілей цього дослідження було визначити чинники, які це обумовлюють». З цією метою за результатами опитування групи «Рейтинг» у серпні 2023 р. було проведено регресійний аналіз, який показав, що «бажання залишитися або повернутися пов'язано також з низкою обставин (наведено у порядку від найбільш значущих за результатами регресійного аналізу).

Дохід: для малозабезпечених Україна є більш привабливою, для забезпечених більш привабливою є вже Європа. Покращення рівня доходів після переїзду теж дуже істотно впливає на бажання залишитися в країні перебування. Віра в перемогу: ті, хто не вірить у перемогу, точно хоче залишитись; ті, хто вважають, що перемога буде за кілька місяців, хочуть найбільше додому. Чим довше триватиме війна, тим менше бажання буде повертатися. Рівень володіння мовою: ті, хто має високий рівень володіння мовою, у більшості прагнуть залишитися за кордоном. Ставлення місцевих, випадки дискримінації: загалом, чим кращі умови проживання в країні, тим менше бажання повертатися.

Стать, вік, наявність та вік дітей: чоловіки значно більше орієнтовані залишитися, ніж жінки. Вікові відмінності є нелінійними, але і жінки, і чоловіки середнього віку менше орієнтовані на повернення в Україну, ніж наймолодші (16–24) та найстарші (45–55+). Найбільше хочуть повернутися додому найстарші жінки: ймовірно, їм важче адаптуватися, знайти роботу, вивчити мову, розширити своє соціальне коло. Вік дітей принципово не впливає на бажання повернутися, українці з дітьми шкільного віку лиш дещо більше думають про те, щоб залишитись.

Зайнятість: найбільше бажаючих повернутися в Україну серед тих, хто не працює або працює в Україні. Хто знайшов роботу у Європі – більше вагаються.

Частота відвідування України, регіон України, тривалість проживання: серед тих, хто жодного разу не їздив в Україну з моменту переїзду, найменша кількість бажаючих повернутися. Ідеться насамперед про українців, які виїхали зі сходу та півдня країни... Тривалість перебування впливає лінійно: чим довше людина живе за кордоном, тим менше хоче повертатися в Україну».

Фахівці Дослідної лабораторії Rating Lab зазначають, що «49 % українців, які переїхали після вторгнення, не хотіли б залишитися жити за кордоном. Навіть серед українців, які переїхали у Європу до вторгнення, таких 40 %. Майже кожен п'ятий вагається з рішенням, повертатися чи залишатись, решта – думають над тим, щоб залишитись на постійне проживання за кордоном. Насправді, можливість залишитися залежить не лише від бажань, а від інших обставин: можливостей, наявності роботи, дозволу на проживання, можливості навчатися дітям, зміни особистих обставин. Тому не можна сказати, що саме така кількість наших громадян залишиться або повернеться в Україну».

При цьому вони наголошують, що «найпоширенішими проблемами працевлаштування українців у Європі є мовний бар'єр (73 % респондентів), некваліфікована робота (29 %), низькооплачувана робота (19 %), невизнання українського диплому про освіту (14 %). Респонденти, які сьогодні в активному пошуку роботи, додають сюди небажання роботодавців брати на роботу українців. Про останній фактор також часто говорять респонденти, які продовжують працювати в Україні. Також ті, хто працює в Україні, більше інших бачать проблемою некваліфіковану роботу й, можливо, тому не хочуть змінювати українську роботу на неї».

Водночас «лише 13 % опитаних українців у Європі володіють мовою країни перебування на високому рівні, ще 20 % – на середньому, який дає змогу підтримати бесіду або читати короткі тексти; 29 % мають базовий рівень, який дає змогу спілкуватися на побутовому рівні і передбачає знання простих фраз. Решта – початковий рівень або взагалі не володіють. Чим довше українці перебувають у Європі, тим вищий рівень володіння місцевою мовою вони демонструють. Адаже серед українців, які тут більше ніж кілька років, 58 % мають високий або середній рівень, тоді як серед тих, хто тут кілька місяців – лише 7 %. Найгірше ці навички даються старшим людям. Молодь демонструє значно більший прогрес».

«Чим довше українці перебувають у Європі, тим кращу вони мають динаміку зміни матеріального стану за останній рік. Існує пряма залежність: серед тих, хто має роботу в країні перебування, більшість своє матеріальне становище покращили, тоді як у непрацюючих або тих, хто продовжує працювати в Україні – все навпаки. Важливо, що більшість студентів теж покращили свій матеріальний стан. Тоді як погіршення відбулося у людей середнього та старшого віку, частіше у жінок»

(URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rl_refugees_from_ukraine_in_the_eu_082023_ua.pdf).

Зі свого боку, дослідна компанія “Gradus Research” у період 17–22 травня 2024 р. також провела соціологічне дослідження, в рамках якого опитала 607 респондентів у країнах ЄС і «проаналізувала їхні настрої, прагнення і готовність будувати плани в умовах невизначеності».

Як стверджують автори дослідження, «більшість опитаних українських мігрантів (64 %) не адаптувалися до життя в країнах тимчасового перебування, тож мають намір повернутися, але не можуть визначитись із термінами. Фактор адаптації істотно впливає на намір повернутися назад до України, про який зазначили 55 % респондентів. І найбільше прагнуть повернутися ті мігранти, які працюють віддалено на українські компанії (70 %) або є тимчасово непрацевлаштованими (68 %)». Водночас «гарантоване стабільне працевлаштування – головний фактор, що підштовхує до повернення в Україну для 41 % респондентів. Для 36 % опитаних українських мігрантів важливою є наявність фінансової допомоги в Україні на час повернення, а для 33 % – можливість отримання чи облаштування житла в безпечних регіонах України. Близько чверті респондентів (27 %) натомість готові емігрувати назад у разі посилення протиповітряної оборони України». При цьому «опосередковано впливає на адаптацію і пережитий досвід агресивної поведінки з боку резидентів країн тимчасового перебування: близько чверті опитаних (23 %) зазначили, що стикалися з її проявами».

«Водночас основні фактори до можливої міграції українців – безпекові. Саме загроза власному життю і здоров'ю чи близьких (76 %), можлива окупація регіону проживання (72 %) і відсутність чи втрата житла (63 %)». Зокрема, 60 % опитаних відчують особисту безпеку за кордоном і дещо більше (65 %) є спокійними за безпеку своїх дітей, і для них це стає вагомим стримуючим фактором до повернення. Що стосується очікуваних термінів зворотної міграції, то переважна більшість респондентів (62 %) не готова назвати точні дати».

«Невизначеність лежить в характері війни, тож очікувано, що і українці в Україні, і українські мігранти не можуть будувати чітких планів щодо можливої релокації за кордон чи повернення на Батьківщину. Але важливо, що поруч з безпековими та економічними факторами посилюється і чинник “перспектив”: бажання мати чітку картину майбутнього для своїх дітей дедалі більше диктує їхні міграційні наміри. І на це варто звертати увагу і бізнесу при побудові своїх комунікацій, і державі», – коментує Є. Близнюк, соціолог, засновниця і директор дослідної компанії “Gradus Research” (URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/migration-intentions-ukrainians-ukraine-and-abroad>).

Разом з тим у звіті Центру економічної стратегії «Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення», опублікованому в межах виконання проєкту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики», автори

визначали, скільки українців повернуться до України та якими будуть економічні наслідки від того, що не всі повернуться. Для цього було використано дані соціологічного опитування, проведеного на замовлення Центру економічної стратегії дослідною агенцією “Info Sapiens” у грудні 2023 р. – січні 2024 р., у квітні – травні 2023 р. та у листопаді – грудні 2022 р., а також інформацію з відкритих джерел.

Як демонструє останнє опитування, проведене Info Sapiens, «економічне становище українців за кордоном покращилось. Від травня 2023 року частка людей, яким не вистачало на їжу чи одяг, зменшилася на 10 в. п. (відсоткових пунктів. – Ред.). Так само скоротилася частка біженців, яким потрібно було заощаджувати, щоб купити дорожчі речі. Загалом спостерігаємо стабільний тренд на падіння бідності серед українських біженців. Так само стабільно зменшується частка тих, кому соціальних виплат недостатньо навіть для базових життєвих потреб. З першої хвилі опитування частка таких зменшилася більш ніж удвічі. Водночас майже утричі збільшилась частка тих, кому соціальних виплат достатньо, щоб ні в чому собі не відмовляти». Хоча при цьому, як демонструють дослідження ЦЕС, на Батьківщині до повномасштабної воєнної російської агресії українські біженці жили краще, ніж нині за кордоном.

Фахівці ЦЕС зазначають, що за кордоном «українці поступово інтегруються до іноземних ринків праці. Серед працевлаштованих українських громадян за кордоном уже більшість повідомляє, що заробляє більше, ніж до повномасштабного вторгнення, що майже на 20 в. п. вище, ніж у листопаді 2022 р.» Але при цьому більше половини серед працевлаштованих за кордоном працює не за тією спеціальністю, за якою працювали в Україні до початку повномасштабної воєнної російської агресії.

Водночас «для 26 % біженців знання мови не створює проблем, щоб влаштуватися на хорошу роботу, отримати державні послуги, а для 42 % – лише інколи. Найменше проблем із мовою мають біженці, які проживають у Польщі (33 %), Чехії та Великій Британії (по 26 %)». Це є ознакою кращої адаптації біженців до умов життєдіяльності у країні перебування.

У поточній хвилі опитування, яке було проведене у грудні 2023 р. – січні 2024 р., українських біженців запитали про їхні наміри щодо повернення: більшість українців усе ще планують повернутися до України (26 % – точно; 26 % – імовірно). Однак кількість тих, хто точно планує повернутися, за останній рік скоротилася майже удвічі. У першій хвилі опитування 49,7 % сказали, що точно планують повернутися». У дослідженні ЦЕС наголошується, що «частка тих, хто точно планує повернутися, знизилася на більше ніж 20 в. п. за останній рік». Водночас зросли показники для тих, хто планує повертатися і тих, хто вагається: таких у листопаді – грудні 2022 р. було лише 24,3 та 15,9 % відповідно, а у грудні 2023 р. – січні 2024 р. – 26,3 та 24,5 %. Дослідники ЦЕС таку різницю результатів між хвилями опитування пояснюють тим, що наміри біженців можуть змінюватися через зміну їх сукупності. «Тобто частина біженців, яка думала про повернення ще в

листопаді – грудні 2022 р., вже повернулася до України. Також треба враховувати, що за 2023 р. певна кількість людей виїхала з України і не збирається повертатися». Також на основі опитування, проведеного Info Sapiens у грудні 2023 р. – січні 2024 р., було встановлено, що 23,1 % українських біженців точно або скоріше не планують повертатися до України, а 24,5 % – ще не визначилися зі своїми планами на майбутнє.

Тому дослідники ЦЕС спробували з'ясувати, що заважає цим біженцям повернутися на Батьківщину. Отримані припущення вони виокремили у такі категорії:

1. Погіршення економічної та безпекової ситуацій та високий рівень невизначеності. Зокрема, 37 % українських біженців кажуть про високий рівень невизначеності розвитку бойових дій, що зупиняє їх повернення додому.

2. Зруйноване / пошкоджене житло. У 5 % біженців повністю зруйновано житло, а у 19 % житло пошкоджене, але підлягає відновленню (найбільше таких біженців у Великій Британії – 28 %).

3. Економічні мотиви. Більше коштів, ніж в Україні, від трудової діяльності отримують 23 % українських біженців, а набагато більше – 38 %. Тоді як майже схожий рівень заробітної плати має 21 %.

4. Асиміляція в країні перебування. Уже влаштувалися на роботу 35 % українських біженців: найвищий цей відсоток у Великій Британії та Чехії (по 60 %). Крім того, 36 % біженців уже працюють за тією самою професією, що і в Україні до повномасштабного вторгнення, а 13 % – за суміжною. До того ж 50 % українських біженців хочуть воз'єднатися зі своїми рідними саме за кордоном (URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research).

Також аналіз фахівців УВКБ ООН, який базується на інтерв'ю, проведених у період із січня до лютого 2024 р. із близько 4 тис. сімей українських біженців по всій Європі засвідчив наявність аналогічних тенденцій у середовищі біженців, що і у розглянутих вище результатах соціологічних досліджень українських біженців. Зокрема, за даними УВКБ ООН, «частка біженців, які планують або сподіваються повернутися в Україну в майбутньому, зменшилася порівняно з попереднім роком (із 77 до 65 %), а частка тих, хто не визначився щодо повернення, зросла (з 18 до 24 %), а також тих, хто повідомляє про відсутність надії повернутися (з 5 до 11 %)» (URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/legacy-pdf/UNHCR-LIVES-ON-HOLD-5-INTENTIONS-OF-REF-REF-RETURNEES-AND-IDPS-FROM-UKR-SUMMARY_UKR.pdf).

Утім, для отримання більш обґрунтованих оцінок імовірних перспектив перебування українських біженців за кордоном далі розглянемо їх перебування в деяких державах, особливо тих, що прихистили найбільші контингенти українських біженців.

Основні напрями діяльності НАН України

Засідання Президії НАН України 8 січня 2025 р.

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 8 січня 2025 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Цього дня було заслухано та обговорено дві наукові доповіді.

З доповіддю «Українська писемність XI–XIV ст.: розвінчання російських міфів» виступив професор кафедри української мови Житомирського державного університету ім. І. Франка член-кореспондент НАН України В. Мойсієнко.

У своєму виступі він зазначив, що без усвідомлення розвитку Давньої Русі періоду XI–XIV ст. як невід’ємного складника українського мовного минулого годі зрозуміти мовне сьогодення, тому що підвалини української мовної норми наявні вже в найдавніших рукописних текстах XI ст. Також було наголошено, що понад два століття російські філологи й історики поширюють у світовій гуманітаристиці міф про те, що до XIV ст. українці, росіяни та білоруси мали спільну давньоруську культуру, давньоруську мову й давньоруську писемність, які зрештою успадкувала Москва.

На думку доповідача, спростування таких псевдонаукових поглядів залишається одним з найбільш актуальних завдань, що стоять перед українськими науковцями.

Як результат цієї доповіді було визначено, що науково-методичний і кадровий потенціал досліджень у цій галузі варто нарощувати й розвивати. Україй важливо максимально активізувати дослідження давньої української писемності, публікувати пам’ятки мови з глибоким науковим коментарем і доносити їх до уваги української та міжнародної наукових спільнот. Необхідно продовжити розпочату науковцями Інституту української мови НАН України під керівництвом члена-кореспондента НАН України В. Німчука роботу з підготовки «Словника давньоукраїнської мови XI–XIV ст.». Актуальним для української медієвістики є створення колективної академічної праці «Українська писемність XI–XVIII ст.». Над проєктом такого видання працює нині член-кореспондент НАН України В. Мойсієнко.

В обговоренні цієї доповіді виступили головний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України академік НАН України Г. Півторак, директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор П. Гриценко, професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка доктор філологічних наук Г. Наєнко, заступник генерального директора з наукової

роботи Національного заповідника «Софія Київська» доктор історичних наук В. Корнієнко та в. о. академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України академік НАН України Б. Ажнюк.

Далі заступник директора з наукової роботи Інституту географії НАН України член-кореспондент НАН України С. Лісовський представив доповідь «Збалансованість розвитку міст і регіонів України: довоєнний вимір та орієнтири післявоєнної відбудови».

Він поінформував, що, починаючи з 1992 р., на виконання рішень, ухвалених Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Дев'ятнадцятою спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН (1997 р.), Всесвітнім самітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.) та Конференцією ООН зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (2012 р.), зусилля фахівців НАН України було спрямовано на проведення наукових досліджень з розроблення і впровадження засад переходу України на принципи сталого розвитку. Однією з провідних установ Національної академії наук України, що виконувала і виконує ці роботи, є Інститут географії НАН України, де на базі тривалих системних досліджень регіонального природокористування опрацьовуються теоретичні аспекти та розробляються відповідні рекомендації принципів сталого розвитку для нашої держави.

У своїй доповіді науковець представив такі результати досліджень:

- уперше в Україні опрацьовано теоретико-методологічні засади та розроблено методику суспільно-географічного дослідження проблем забезпечення збалансованого розвитку України;

- обґрунтовано й реалізовано багаторівневу (від глобального до локального) систему комплексних досліджень проблем збалансованого розвитку;

- запропоновано та апробовано інтегральний показник збалансованості розвитку держави й на його основі здійснено порівняння збалансованості розвитку окремих країн і територій світу й України як складової світового співтовариства;

- визначено рівні збалансованості розвитку міст України до початку російського повномасштабного вторгнення (на прикладі 153 міст обласного значення).

Як висновок, він додав, що результати вивчення стану збалансованості розвитку міст України та рекомендації щодо основних принципів їх повоєнного відновлення стануть науковим підґрунтям для оцінювання масштабів людських втрат, екологічних, соціальних та економічних збитків, завданих агресором, а також обсягів репарацій і відшкодувань, які має сплатити країна-агресор.

В обговоренні цієї доповіді виступили академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та проблем якості життя НАН України академік НАН України Е. Лібанова, заступник директора

Українського державного науково-дослідного інституту проектування міст «Діпромiсто» ім. Ю. М. Білоконя доктор географічних наук Ю. Палеха та директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України В. Геєць.

Обидві доповіді, представлені на засіданні Президії НАН України 8 січня 2025 р., викликали велике зацікавлення та жваве обговорення серед учасників.

Наостанок було розглянуто декілька кадрових і поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 9.01*).

Засідання Президії НАН України 26 грудня 2024 р.

Під головуванням президента НАН України академіка А. Загороднього 26 грудня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Під час засідання було заслухано наукові повідомлення молодих науковців академії.

З доповіддю «Функціональні класи розв'язків еліптичних рівнянь з нестандартними умовами зростання» виступила науковий співробітник Інституту прикладної математики і механіки НАН України кандидат фізико-математичних наук М. Савченко.

Вона поінформувала, що еліптичні та параболічні рівняння з нестандартними умовами зростання мають складну математичну структуру й для них ще не вироблено достатньо повної теорії про якісні властивості розв'язків (поточкові оцінки, неперервність розв'язків, нерівність Гарнака, поведінка розв'язків у граничних точках області, умови усунення особливостей та ін.).

За словами доповідачки, особливість цієї роботи полягає в тому, що дослідження проводилися сучасними методами, які не використовують автотельні розв'язки та техніки порівняння, з метою розбудови якісної теорії для вищевказаних рівнянь шляхом розвитку нових і пристосуванні наявних методів для отримання якісних властивостей розв'язків.

Результати цієї тематики мають перспективи прикладного застосування: при математичному моделюванні електро- та терморелогічних рідин, властивості яких істотно змінюються під дією електромагнітного поля або температури; для опису фільтрів нелінійної дифузії для оброблення зображень – отримані рівняння є одними з найефективніших при зменшенні шумів у зображеннях.

В обговоренні цієї доповіді виступили заступник директора з розвитку та інновацій Київського академічного університету, керівник проекту наукового парку “Academ.city”, голова Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій доктор фізико-математичних наук О. Антонюк, заступник директора Інституту прикладної математики і механіки НАН України кандидат фізико-математичних наук О. Несмелова та

в. о. академіка-секретаря Відділення математики НАН України академік О. Тимоха.

Науковий співробітник Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України доктор філософії М. Аджимамбетов представив доповідь на тему: «Узагальнена модель релятивістських ядроядерних зіткнень».

Він поінформував, що в процесі зіткнення прискорені до майже світлових швидкостей ядра атомів витрачають частину своєї кінетичної енергії на утворення тисяч нових частинок. Такі системи є дуже малими та існують протягом дуже короткого проміжку часу, далеко за межами чутливості існуючих вимірювальних пристроїв. Проте великі сучасні детектори дають можливість вимірювати кінцеві продукти розпаду системи: стабільні адрони, лептони та фотони. Для дослідження нових форм матерії, що утворюються в процесі зіткнення ядер, необхідно розробляти теоретичні підходи, що могли б надати нову інформацію про властивості гарячої щільної матерії на ранніх етапах еволюції системи з аналізу кінцевих продуктів реакції.

У своїй доповіді науковець представив теоретичну модель, яка здатна описувати повну еволюцію вищезгаданих систем від моменту зіткнення ядер до вільного розльоту новоутворених адронів. Ця модель, що носить назву інтегрована гідрокінетична модель, була розроблена для енергії Великого адронного колайдера в Інституті теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова. У результаті нещодавніх досліджень науковці розширили сферу її застосування від рекордно високих тераелектронвольтних енергій до низьких енергій декількох гігаелектронвольт в існуючих і майбутніх експериментах. На завершення М. Аджимамбетов продемонстрував результати, отримані за допомогою порівняння експериментальних даних з модельними симуляціями за допомогою методів машинного навчання.

В обговоренні цієї доповіді виступили завідувач відділу Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова доктор фізико-математичних наук М. Горенштейн й академіки НАН України В. Локтєв та А. Загородній.

Про «Новітню історію України у пострадянських білоруських підручниках та посібниках» доповів присутнім старший науковий співробітник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України кандидат історичних наук П. Артимишин.

Він зазначив, що, на відміну від російських істориків, які одразу ж з початком російським повномасштабним вторгнення до України 24 лютого 2022 р. оперативно почали вносити зміни і в гуманітарні навчальні видання, у білоруській дидактиці історії ці зміни поки що є помітно інертнішими щодо оцінок сучасних процесів, та й перевидань минулих і створення нових підручників та посібників з історії з 2022 р. чисельно не відбулося.

Виняток (і при чому досить вагомий) у цьому контексті становить хіба що навчальний посібник для білоруських дев'яти- та одинадцятикласників, присвячений історії Другої світової війни та участі в ньому СРСР, що вийшов у світ у 2022 р. Формально, на перший погляд, навчальне видання справді

стосується виключно подій, що мали місце понад 80 років тому. Хоча насправді вочевидь воно має на меті донести сучасним юним білорусам, на прикладі подій минулого, необхідне для сучасної білоруської влади – відвертого союзника Росії в нинішній війні проти України – бачення й сучасної геополітики, позитивне щодо Російської Федерації та негативне щодо національної Української Держави та країн Заходу.

В обговоренні цієї доповіді виступив директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича доктор історичних наук І. Соляр.

Члени Президії відзначили актуальність і перспективність представлених результатів досліджень молодих науковців, а також високий рівень їх виконання.

На згадку про виступ на засіданні Президії НАН України президент академії академік А. Загородній вручив свідоцтва молодим дослідникам.

Далі учасники засідання заслухали доповідь провідного наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України доктора історичних наук В. Скляра «Зміни етномовного складу населення України: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.».

Він поінформував, що за радянських часів, як і за часів Російської імперії, відбувалося свідоме руйнування української ідентичності, що стало головним результатом політики зросійщення України, з її геноцидом, етноцидом, лінгвоцидом та депортаціями. Російщення – це політика царського, радянського та сучасного, путінського режиму, спрямована на ліквідацію української нації (насильницьку асиміляцію українців), поглинання України, використання її демографічного та соціально-економічного потенціалу в імперських інтересах.

Після початку російської агресії у 2014 р., особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р. російська окупаційна влада нищить усі ознаки української ідентичності на окупованих територіях України. Приводом для розгортання російської агресії в Україні у 2014 р. була теза про «захист росіян і російськомовного населення», використовувалися інерційні впливи політики зросійщення України за радянських часів, особливо в Криму, Донецькій та Луганській областях. Сучасна кремлівська влада повернулася до імперських міфологем ХІХ ст., коли заперечувалося існування українців як окремої нації, а українці визнавалися етнографічною групою росіян.

Вплив етномовних процесів радянської доби (зросійщення України) розкрито в межах концепту Р. Лемкіна «Радянський геноцид в Україні», який оприлюднено в 1953 р. Учений, зокрема, визначив чотири напрями політики радянського режиму щодо України: «Перший удар спрямований на інтелігенцію – “мозок нації”»; «Поряд з атакою на інтелігенцію ішов наступ на Церкву, священників і церковну ієрархію – “душу України”»; «Третє вістря радянської атаки було спрямовано проти фермерів – великої маси незалежних селян, зберігачів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, “національного духу України”»; четвертим кроком у тому процесі

стала «фрагментація українського народу» шляхом «поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі».

За словами науковця, до чотирьох напрямів геноциду українців, запропонованих Р. Лемкіним, варто додати п'ятий: асиміляція (зросійщення) українців та перетворення їх на росіян, яка активно розгорнулася в умовах урбанізації, особливо у 70-ті – 80-ті рр. ХХ ст. В умовах бездержавності українці опинилися в становищі «підпорядкованої більшості», яка зазнавала асиміляції з боку домінантної етнічної меншини.

В обговоренні доповіді виступили головний науковий співробітник відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України доктор політичних наук О. Калакура, завідувач кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка доктор історичних наук В. Капелюшний, в. о. директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України кандидат історичних наук Н. Стішова і віцепрезидент НАН України академік С. Пирожков.

Насамкінець Президія НАН України розглянула кадрові та поточні питання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 27.12*).

Інтерв'ю президента НАН України академіка А. Загороднього програмі «Про науку. Компетентно» про підсумки 2024 р. та плани на майбутнє

Попри надскладні обставини академія вистояла, зберегла здатність підтримувати високий рівень фундаментальних досліджень та робити свій внесок у зміцнення оборони і безпеки держави. Про підсумки 2024 р. та плани на майбутнє її очільник академік А. Загородній розповів в інтерв'ю програмі «Про науку. Компетентно» (автор – академік В. Семиноженко) для ютуб-каналу НАН України.

Академік А. Загородній розповів про зміни, які відбулися в академії з початком повномасштабного російського вторгнення. Вони стосуються, зокрема, концентрації зусиль на оборонних дослідженнях та вирішенні проблем економіки держави, у тому числі розвитку високотехнологічних галузей промисловості у воєнний та повоєнний періоди, а також розширенні міжнародної співпраці.

Серед найбільш вагомих результатів наукових досліджень, спрямованих на вирішення актуальних для держави проблем, А. Загородній назвав вітчизняні поглинальні елементи для систем управління та захисту українських АЕС, які створили науковці академії для забезпечення енергетичної незалежності України, а також технології створення кабелів з алюмінієвою жилою підвищеної гнучкості та стійкості до зовнішніх впливів, що вкрай необхідно для скорочення термінів відновлення об'єктів

енергоінфраструктури. Сьогодні серійним випуском таких кабелів займається ПАТ «Завод “Південкабель”». Вони не лише забезпечують усі потреби України, але й активно експортуються у країни Європи.

Також під час інтерв'ю президент НАН України розповів, як академія працює над відновленням зруйнованої інфраструктури, як вдається підтримувати науку в складних фінансових умовах та які є позитивні зрушення у цьому напрямі.

Наостанок він окреслив головні завдання для академії на найближче майбутнє. Це, зокрема, продовження досліджень в інтересах безпеки і оборони та розвиток тісної співпраці з оборонно-промисловим комплексом країни, підтримка фундаментальної науки та дослідження, спрямовані на економічний розвиток країни на основі передових технологій (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 26.12).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Інститут народознавства НАН України на підсумковому заході Українського культурного фонду представив результати оцифрування музейної колекції писанок

На першому шоукейсі «Культура. Історії успіху» 12 грудня, де було представлено результати найуспішніших проєктів, утілених за підтримки Українського культурного фонду у 2024 р., завідувачка сектору фондів і зберігачка фонду «Писанка» Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів) В. Теслюк поінформувала про проєкт «Українська писанка в європейському культурному просторі».

За словами науковиці й авторки ідеї цих робіт, підсумком проєкту стали 50 3D-моделей і понад тисяча цифрових фотознімків 287-ми давніх писанок із фонду інститутського музею, що є частиною національного надбання України. Оцифровані писанки класифіковано за п'ятьма характеристиками та розміщено у вебкаталозі.

«Отриманий за підсумками реалізації проєкту цифровий культурний продукт актуальний і вкрай важливий для представлення нашого культурного надбання в європейському просторі, – наголосила В. Теслюк. – Цей вебкаталог є першим в Україні електронним ресурсом, що містить якісні цифрові фото та 3D-моделі великої кількості автентичних українських писанок. Розроблена англomовна версія сайту і вебкаталогу сприятиме зростанню поінформованості міжнародної культурної спільноти про унікальність і багатство невіддільного складника нашої культурної спадщини – української писанки. Вільний доступ до сайту забезпечує можливість усім охочим ознайомитися з давніми писанками, що зберігаються у музейному фонді інституту».

Цифрові фотографії та 3D-моделі писанок Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, відеоролики з

виконавцями проєкту й авторські науково-популярні статті про ці писанки МЕХП можна переглянути на сайті (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 25.12).

В Інституті фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України обговорили нові методи дослідження епілепсії.

Як ми вже повідомляли, науковці Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України за грантом Національного фонду досліджень України виконують проєкт «Біомедичний центр інноваційних досліджень у галузі нейронаук», завданням якого є пошук нових підходів до вивчення мозку й розроблення ефективної терапії складних неврологічних захворювань – хвороб Альцгеймера та Паркінсона, епілепсії й інших нейродегенеративних порушень. У межах проєкту в інституті, зокрема, проводять заходи для обміну досвідом між ученими з різних країн. Наприклад, у грудні 2024 р. обговорювалися нові методи дослідження епілепсії.

Епілепсія – хронічне неврологічне захворювання, на яке страждають близько 50 млн людей у світі, – лишається великим викликом для медицини і науки. Цей стан характеризується повторюваними епілептичними нападами, які є наслідком надмірної синхронної активності нейронів у мозку. Залежно від того які ділянки мозку уражено, напади можуть проявлятися як судоми, зміни свідомості чи інші симптоми. Попри наявність протиепілептичних препаратів, у 30 % випадків пацієнти виявляються фармакорезистентними, а отже, потрібні нові підходи до лікування. Моделі епілепсії, що імітують напади у лабораторних умовах на тваринах, дають змогу вивчати механізми виникнення цього стану, тестувати нові терапевтичні методи й аналізувати довгострокові наслідки нападів на мозкову діяльність. Ключовим механізмом розвитку епілептичних нападів, розуміння якого допомагає створювати ефективні методи діагностики і терапії, є гіперсинхронія – надмірна синхронізація активності нейронів. Нові можливості для вивчення гіперсинхронії відкриває комбінація згаданих моделей епілепсії з кремнієвими зондами.

Про останнє колегам з Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України розповів доцент кафедри неврологічних наук Університету Вермонта (США) доктор Д. Баррі (Jeremy Barry): 12 грудня 2024 р. він виступив на їхнє запрошення з онлайн-лекцією «Кремнієві зонди та моделі епілепсії: нова хвиля у визначенні механізмів гіперсинхронії». Доповідач зосередився на сучасних технологіях дослідження мозкової активності, зокрема на використанні кремнієвих зондів – мікроскопічних пристроїв, виготовлених із високоточного кремнію, які здатні одночасно записувати сигнали від тисяч нейронів, що дає змогу вивчати складну динаміку нейронних мереж. Кремнієві зонди стали проривом у нейрофізіології, оскільки завдяки їм можна отримувати докладну інформацію про активність мозку з високою роздільною

здатністю. Проте їхнє застосування не позбавлене певних труднощів на кшталт дрейфу сигналу чи реакції тканин на імплантацію. Однак загалом зонди відкривають унікальні можливості для вивчення функціонування мозку як у нормі, так і за патологічних умов.

Лекція доктора Д. Баррі яскраво продемонструвала, як можна використовувати міждисциплінарні знання для вирішення складних медичних проблем. Крім практичної користі, такі заходи надзвичайно важливі для популяризації нейронауки серед українських учених: вони підвищують обізнаність про сучасні методи дослідження мозку, мотивують молодих дослідників впроваджувати інноваційні підходи у своїй роботі, стимулюють розвиток міжнародної наукової співпраці. Усе це допомагає українській науковій спільноті інтегруватись у світову науку, отримувати доступ до сучасних технологій і методик, а також долучатися до розроблення нових стандартів діагностики й лікування. Адже обмін знаннями і досвідом створює фундамент для інновацій, зокрема медичних. Лекції провідних закордонних фахівців відкривають двері до спільних проєктів, участі у міжнародних грантових програмах і встановлення контактів із світовими науковими центрами. Крім того, передача досвіду відомих учених є ключовою для формування нової генерації науковців, здатних утілювати передові ідеї у своїх дослідженнях. Досвід, яким діляться міжнародні експерти, стає невіддільною частиною підготовки нових кадрів, які в майбутньому зможуть вивести українську науку на новий рівень (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 25.12*).

Український комітет славістів солідарний зі зверненням українських науковців-військовослужбовців до Міжнародного комітету славістів

Український комітет славістів (голова – член президії Національної академії наук України, директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України академік НАН України Б. Ажнюк) висловлює солідарність із нещодавно оприлюдненим зверненням українських учених, які сьогодні проходять службу у Збройних Силах України, до Міжнародного комітету славістів і підкреслює, що за своїм змістом це звернення відповідає позиції Українського комітету славістів, відображеній у рішенні Українського комітету славістів, ухваленому на його засіданні 6 серпня 2024 р.

Нагадаємо, 2 вересня 2024 р. відбулося чергове засідання Міжнародного комітету славістів, яке розглянуло звернення Українського комітету славістів щодо перенесення проведення XVII Міжнародного з'їзду славістів на період після закінчення війни РФ проти України. Низка членів Міжнародного комітету славістів підтримала пропозицію України, яка, однак, не набрала більшості голосів. Рішення провести з'їзд у 2025 р. в Парижі залишилося незмінним.

Нижче подаємо повний текст звернення українських учених, які сьогодні проходять службу у Збройних силах України, до Міжнародного комітету славістів.

«Упродовж останніх років, а особливо від часу широкомасштабного російського вторгнення в Україну, злочинна сутність російського імперіалізму, замаскована евфемізмом “росській мір”, стала очевидною для всього світу. “Русській мір” є словосполученням, під яким приховуються нестримна експансивність, насильство, війни, шантажування ядерною зброєю, геноциди окремих народів, яким історичною долею було визначено стати сусідами Росії. Зважаючи на те, що ні російська військово-політична верхівка, ні чільні ідеологи “русского міра”, ані його публічні пропагандисти не приховують своїх злочинних намірів щодо знищення української державності й українського народу, а також стосовно руйнування європейської цивілізації як такої (у тому числі погрозами завдання ракетно-ядерних ударів по столицях європейських держав), значна частина міжнародних організацій та установ, які діють в царині дипломатії, культури, спорту, туризму, суттєво обмежили доступ росіян, тобто “русского міра”, до участі в різних заходах разом із народами цивілізованого світу.

Проте “росській мір”, подібно до смертоносного вірусу, має унікальну здатність до мутацій і трансформацій, щоразу знаходячи нові й нові способи проникати на Захід з єдиною метою – руйнації, отруєння, знищення стабільності в цивілізованих суспільствах, а також реабілітації злочинців, за які несе відповідальність не лише кремлівський режим, але й російський народ, який цей режим у своїй більшості гаряче підтримує.

Сьогодні метастазами “русского міра”, які вражають найбільш здорові тканини європейської цивілізації, є т. зв. “харошіє русскіє” (до цього поняття ми не включаємо тих росіян, які з перших днів путінської агресії проти України публічно підтримали нашу країну, допомагають Україні, засудили режим Путіна й виїхали з Росії).

Більшість “хароших русских” є, по суті, провідниками шовіністичної імперської політики, керівником якої зараз став Путін.

Особливо впевнено цей авангард кремлівської гібридної війни проти Заходу почувається в царині науки. Під гаслами аполітичності наукової діяльності російські вчені (ніхто з яких навіть не спромігся публічно засудити агресивних дій своєї державної влади) продовжують залишатися в редколегіях авторитетних наукових видань, у складі міжнародних наукових організацій, установ, комітетів, де ці “харошіє русскіє” продовжують втілювати ідеї “русского міра». Особливо загрозовою є ситуація з участю росіян в гуманітарних міжнародних структурах, зокрема в Міжнародному комітеті славістів, де вони мають панівні позиції. Російська гуманітаристика (література, наука, культура) століттями готувала і підживлювала ґрунт для поширення “русского міра” (російського імперіалізму) і тим сприяла російським загарбницьким війнам.

Тому рішення Міжнародного комітету славістів допустити росіян (на рівні індивідуальних заявок) до участі у з'їзді славістів, який пройде в Сорбонні у 2025 р., викликає не просто подив, але й сприймається нами як відверте глузування над сучасною славістикою. В аудиторіях одного із найвідоміших університетів світу знову звучатимуть постулати “русского міра” про “общую древнерусскую народность”, про “русскую редакцию церковнославянского языка” в XI–XIII ст., про “русского князя Владимира, крестителя России”, про “тысячелетие русско-французских культурно-дипломатических отношений” на основі факту заміжжя руської княжни Анни Київської за французького короля Генріха та багато інших російських наукових мітів. Їх виголошуватимуть “хорошіє русскіє” науковці, які не здатні на протест проти тиранії у власній державі, які співчують своїм “мальчікам, которіє гібнут на Україне”, і не хочуть визнати злочин агресії Росії проти своїх сусідів злочином, прикриваючись фразою про те, “что не вьсо так адназначна”...

Пані голово та члени Міжнародного комітету славістів, звертаються до вас українські науковці, які сьогодні не мають можливості займатися спокійною науковою роботою, оскільки змушені зі зброєю в руках захищати свою країну від російської агресії, ідейні підвалини якої виплекала російська гуманітаристика. Відтак наголошуємо, що участь російських учених-гуманітаріїв у міжнародних наукових структурах, а також у заходах під патронатом цих структур і надалі призводитиме до поширення експансіоністських ідей “русского міра” у світі, а ці ідеї невідворотно призведуть до подальших мілітарних конфліктів. У той час коли російський солдат, озброєний світоглядом “русского міра”, вбиває українців на українській землі, російський науковець поширюватиме ці ідеї з трибуни Міжнародного з'їзду славістів у Сорбонні.

Висловлюємо свою принципову незгоду з наданням дозволу російським науковцям брати участь у роботі з'їзду.

Є. Луняк, доктор історичних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, а нині старший лейтенант ЗС України;

В. Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка, член-кореспондент НАН України, а нині лейтенант ЗС України;

І. Патриляк, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а нині майор ЗС України;

Д. Гречко, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України, а нині капітан ЗС України;

І. Кочергін, доктор історичних наук, доцент Військового інституту танкових військ НТУ “Харківський політехнічний інститут», а нині майор ЗС України;

Р. Козлов, доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник і професор кафедри української літератури, компаративістики і

грінченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, а нині солдат ЗС України;

С. Лепявко, доктор історичних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, старший лейтенант ЗС України, наразі демобілізований;

О. Федорук, доктор філологічних наук, завідувач відділу Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, старший лейтенант ЗС України, наразі демобілізований;

Б. Черкас, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, а нині старший лейтенант ЗС України;

О. Алфьоров, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАН України, а нині капітан ЗС України;

П. Васильєв, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України, а нині молодший сержант ЗС України;

Ю. Гоман, кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а нині майор ЗС України;

М. Гордійчук, кандидат історичних наук, завідувач Літературно-меморіального будинку-музею Т. Г. Шевченка, а нині старший лейтенант ЗС України;

Р. Забілий, кандидат історичних наук, генеральний директор Національного музею-меморіалу “Тюрма на Лонцького”, а нині сержант ЗС України;

А. Коваль, кандидат історичних наук, заступник декана історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а нині капітан ЗС України;

В. Масний, кандидат історичних наук, а нині сержант ЗС України;

О. Надтока, кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету ім. Т. Шевченка, а нині капітан ЗС України;

О. Пагіря, кандидат історичних наук, науковий співробітник Меморіального музею тоталітарних режимів “Територія терору” (м. Львів), а нині капітан ЗС України;

А. Папакін, кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а нині молодший сержант ЗС України;

І. Радомський, кандидат історичних наук, співзасновник та викладач Київської приватної школи, а нині старший лейтенант ЗС України;

В. Сімперович, кандидат історичних наук, учений секретар Меморіального комплексу Національний музей історії України в Другій світовій війні, а нині майор ЗС України;

О. Репан, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Музею історії Дніпра, доцент кафедри історії України Дніпровського національного університету, а нині майор ЗС України;

Д. Черновол, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, а нині солдат ЗС України;

М. Борисенко, доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а нині капітан ЗС України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.12).

Таємне життя морської свині

Восени 2024 р. в журналі “Ecology and evolution”, фаховому рецензованому виданні Британського екологічного товариства, було опубліковано статтю “Seasonal and diel patterns in Black Sea harbour porpoise acoustic activity in 2020–2022” («Сезонні та денні закономірності акустичної активності чорноморської морської свині у 2020–2022 роках»), яка стала одним із важливих підсумків діяльності міжнародної групи науковців за участі вчених Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. «Ми також дякуємо Збройним Силам України, завдяки хоробрості яких цю роботу вдалося закінчити», – написали автори праці. Чому ці дослідження актуальні та яких висновків дійшли їхні виконавці, пресслужба НАН України розпитала одного з авторів статті – провідного наукового співробітника відділу еволюційної морфології Інституту зоології доктора біологічних наук, професора П. Гольдіна.

У наших водах морська свиня є об’єктом номер один, для якого варто здійснювати пасивний акустичний моніторинг. Це найменше з китоподібних у Чорному морі й чи не найменше з усіх китоподібних Світового океану. Дорослі особини цих тварин дуже й дуже дрібні – в середньому завдовжки від 1,2 до 1,5 м.

Менші за будь-якого дельфіна. Довжина тіла у найдрібніших дорослих чорноморських морських свиней може сягати навіть 1,1 м. Це світовий рекорд серед сучасних китоподібних.

Крім того, морські свині демонструють, так би мовити, криптичну поведінку: у нормі (за винятком деяких епізодів у житті – наприклад, статевої поведінки) вони піднімаються на поверхню, тільки щоб вдихнути повітря, тому їх важко помітити. Вдих триває 5 секунд або й менше, а потому вони на хвилину-дві пірнають. Так відбувається зазвичай під час харчової поведінки, коли ці тварини полюють. Переміщуються вони теж здебільшого під водою. Загалом морські свині перебувають під водою від трьох чвертей до 90 % свого життя, тобто більшу частину свого бюджету часу.

Вони можуть бути активні й удень, і вночі. Але в інших регіонах світу морські свині провадять переважно нічний спосіб життя. Нам, зокрема, було важливо проаналізувати їхній денний ритм активності, аби перевірити, чи у Чорному морі вони так само активні вночі, як і деінде. На початку дослідження ми вважали, що радше так. Ми припускали, що зовсім (або майже зовсім) не бачимо їх не лише тому, що вони постійно під водою, а ще й тому, що вдень вони активні мінімально.

І ще одна важлива особливість: морські свині доволі лякливі й уникають як людей, так і дельфінів. Зачувши їх, тварини пірнають і відпливають подалі. Через це їх так важко візуально спостерігати у природі. Тому, наприклад, для обліку чисельності морських свиней використовують легкомоторні літаки, які мають рухатися високо над поверхнею води, щоб не сполохати об'єкт досліджень. На жаль, човни для цього завдання не годяться – морські свині чують радар на тій відстані, на якій ми їх іще не бачимо.

Отже, потрібні якісь інші інструменти. Найкращим із них наразі є акустичний моніторинг. Він дає змогу спостерігати за тваринами, що провадять здебільшого підводний спосіб життя у режимі 24/7.

Процес дослідження може відбуватися по-різному, бо існують різні види гідрофонів (водних мікрофонів, тобто пристроїв для реєстрації звуків під водою), які діють за різними принципами і, відповідно, з різних платформ. Ми обрали спосіб, який допоміг відносно безперервно виконувати дослідження протягом тривалого часу, – пасивний акустичний моніторинг зі стаціонарних станцій, які ми розташували на великій відстані одна від одної, щоб охопити весь периметр чорноморського басейну.

Станція складається з гідрофона і логера, який записує вловлювані гідрофоном сигнали. Запис звуку (лог) компактний за обсягом, його багато вміщується на карту пам'яті, тож прилад може працювати протягом чотирьох місяців поспіль.

Бажано затоплювати станції на певній відстані від берега, там, де глибина щонайменше 5 м. Середня глибина затоплення наших станцій у Чорному морі становила близько 10 м. Вони розташовувалися від України до Грузії, тобто біля узбережжя України, Румунії, Болгарії, Туреччини та Грузії. На міліні – в акваторіях України, Румунії та Болгарії – доводилося відпливати подалі від берега, щоб затопити станції на потрібній глибині. Деякі логери стояли за кілька кілометрів від узбережжя. Там, де чорноморські води глибокі одразу, – наприклад, у Туреччині – майже не потрібно було відпливати.

Гідрофон записує тільки підводні звуки, але він налаштований так, щоб записувати не все, бо під водою звуків дуже багато і пам'ять приладу швидко заповнюється. Та й оскільки морські свині видають лиш ультразвук, то решта нас не цікавила. Тому чутні для людського вуха низькі частоти (а до них належать і звуки, які дельфіни використовують для комунікації) ми виключили одразу.

Сигнали морської свині відносно високочастотні – частотою в середньому понад 100 кілогерц, зазвичай близько 120–130 кілогерц. Це доволі тихі звуки з низькою амплітудою і малою потужністю, які, на відміну від низькочастотних сигналів, поширюються на дуже коротку відстань. Вважається, що логер здатен гарантовано зафіксувати сигнали морської свині у повному спектрі за 400 м, максимум – за 1 км (але це вже можуть бути не всі сигнали, а їхні уривки). Для порівняння: дельфіна афаліну він «чує» за 1,2–1,5 км. Іншими словами, набори даних можуть бути неповними. Оскільки ми працювали зі станціями відносно короткого радіусу дії, то доводилося

ретельно вибирати місця їхнього встановлення: робити це там, де, по-перше, напевно траплятимуться морські свині, а по-друге, де невелика активність людей, немає жвавого судноплавства. Хоча це не завжди можливо, бо, наприклад, наші турецькі колеги встановили станцію у Стамбулі, де рух суден завжди активний. Із цим доводиться миритися.

Ми розташували 20 станцій по всьому периметру Чорного моря – вони повністю охопили його і з півночі на південь, і із заходу на схід. Зокрема, в Україні станції стояли біля острова Джарилгач, між Тендрівською та Кінбурнською косами і в Одеській затоці. Станцій не було тільки у водах, окупованих так званою Російською Федерацією, і у водах самої так званої Російської Федерації. Проте покриття прибережних вод Чорного моря виявилось достатнім для наших досліджень навіть попри недоступність північно-східного кута, тимчасово зайнятого так званою Російською Федерацією. Інша річ, що, звісно, було б добре поставити логери ще глибше – у відкриті води. Але встановити станцію, наприклад, у центральну котловину нині неможливо через суто технічні причини. Ми не змогли б її звідти дістати, тож мусили обмежитися прибережними водами.

В опублікованій статті ми показали те, що проаналізували на цьому етапі: сезонні та добові ритми акустичної активності чорноморської морської свині. Виявилось, що сезонні ритми її акустичної активності відповідають нашим уявленням про сезонні міграції чорноморських морських свиней. Зокрема, ми побачили, що на півдні Чорного моря – в турецьких і грузинських водах – морські свині трапляються переважно взимку, влітку їх там було зареєстровано мінімум. Тоді як, наприклад, в українських водах – навпаки: від весни до осені вони трапляються найбільше, а взимку їх майже немає. Можна було б сказати, що зовсім немає, проте поодинокі сигнали все ж фіксувалися. Зимова перерва в акустичній активності, коли чорноморська морська свиня «зникала з радарів», на різних станціях тривала приблизно від двох до п'яти тижнів. Ці результати узгоджуються з нашим уявленням про те, що влітку морські свині переміщуються на північ, а взимку – на південь. Вони плывуть слідом за скупченнями риби, яка теж сезонно мігрує. Найважливішими видами в цьому сезонному переміщенні морської свині у Чорному морі є хамса і шпрот: на зиму морська свиня відходить за хамсою, а влітку повертається одночасно за хамсою та шпротом. В її переміщеннях можуть відігравати роль міграції й інших видів риби, зокрема ставриди. Це показали станції, розташовані на заході Чорного моря – у болгарських, румунських і, почасти, турецьких водах. Отже, ми побачили зв'язок між акустичною активністю морської свині та сезонними ритмами переміщення скупчень риби. Отак морська свиня живиться.

Сьогодні на рівні Міжнародного союзу охорони природи у Чорному й Азовському морях виокремлено й затверджено вже 12 акваторій, важливих для морських ссавців. До них, зокрема, повністю належать тимчасово окуповані так званою Російською Федерацією Азовське море і Керченська протока (до речі, в Азовському морі мешкає ще одна окрема субпопуляція морської свині,

яка відрізняється і за розмірами тіла, і за пропорціями черепа, і за поведінкою). Такі ж важливі акваторії виокремлено вздовж Чорного моря – і у прибережних, і у відкритих водах. Але акустичний моніторинг дає змогу уточнити межі цих акваторій і виявити нові акваторії, не зафіксовані, скажімо, під час обліку. Наприклад, ми припускаємо, що однією з цих акваторій є тимчасово окупований так званою Російською Федерацією Чорноморський біосферний заповідник НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 30.12).

Наукові видання НАН України

Доступний випуск інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» за грудень 2024 р.

Пропонуємо вашій увазі черговий випуск [№ 11 (204), грудень 2024 р.] інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», підготованого у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

У номері:

- Президент В. Зеленський нагородив науковців Національною премією України ім. Б. Патона;
- іноземні інвестиції в Україну як чинник повоєнної відбудови економіки;
- наукові відкриття 2024 р.;
- фальшивий нейтралітет російської науки;
- бібліотечна практика, освіта та наука в умовах соціальних трансформацій.

«Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» – щомісячний інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів медіа, в якому висвітлюються питання підвищення ефективності наукової діяльності, перебіг реформування української науки, її внесок у суспільний розвиток і підвищення обороноздатності країни, подається інформація про міжнародну наукову співпрацю, здобутки української науки та досвід розвитку наукових досліджень за кордоном. Докладно аналізуються публікації про проблеми цифрової трансформації суспільства, впровадження інноваційної моделі економіки, сучасні аспекти наукової цифрової комунікації. Особлива увага приділяється суспільній дискусії з питань реформування наукової сфери та популяризації науки в українському суспільстві. Подаються наукові статті й аналітичні матеріали науковців Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Бюлетень є додатком до журналу «Україна: події, факти, коментарі» (виходить двічі на місяць), присвяченого висвітленню й аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та

соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 9.01*).

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 47–48 (1323–1324) за грудень 2024 р.].

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналіста О. Листопада «Завдання на 2025-й: втримати голову й оборону»;

с. 2–3 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (1–22 листопада 2024 р.);

с. 4 – публікація «Олександр Кордюк: У нас цікаво і буде ще цікавіше» (інтерв'ю директора Київського академічного університету академіка НАН України О. Кордюка журналістці С. Галаті про те, що вивчатимуть у Центрі передових досліджень, який створюють у Київському академічному університеті за підтримки Федерального міністерства освіти та наукових досліджень Німеччини, навіщо Україні власний синхротрон і чи реально побудувати його в осяжному майбутньому, а також як німецькі колеги допомагають українським науковцям під час війни);

с. 5 – інтерв'ю заступника директора з наукової роботи Інституту морської біології НАН України і завідувача відділу біологічних основ екологічного менеджменту цього інституту доктора біологічних наук В. Демченка О. Листопаду «Без науки заповідна справа приречена» – про те, як працює система заповідних територій України, які законодавчі зміни допоможуть реалізувати потенціал наших природоохоронних територій, як оцінювати ефективність природоохоронних установ та ін.;

с. 6 – стаття завідувача відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України академіка НАН України Я. Дідуха «Чи потрібні заплавні ліси на дні Каховського водосховища?» – спостереження й висновки науковця після чергового відвідання території колишнього Каховського водосховища;

с. 7 – стаття старшого наукового співробітника відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України кандидата юридичних наук Я. Павко «Розбудова кліматичного врядування в Україні Україна на 29-й Кліматичній конференції ООН» – про 29-ту Кліматичну конференцію ООН (COP29), яка відбулась у листопаді 2024 р. в Баку (Азербайджан); інформація Л. Остролицької «Війнам – війна!» – про осмислення Української формули миру;

с. 8 – стаття журналіста Д. Шулікіна «Змінити світ — у наших руках» про промови лауреатів і членів Нобелівського комітету під час церемонії вручення нобелівських премій лауреатам.

Повна електронна версія номера: Sv4748_2.pdf

Газету «Світ» читайте також на її вебсайті та фейсбук-сторінці (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.12*).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки

Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір»: як це було

У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського 8–10 жовтня 2024 р. у змішаному форматі провели міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір», співorganizаторами якої стали також Інформаційно-бібліотечна рада НАН України й Асоціація бібліотек України. На захід зареєструвалося 530 учасників із 14 країн – України, Австралії, Австрії, Азербайджану, Болгарії, Великої Британії, Канади, Литви, Польщі, Румунії, Сполучених Штатів Америки, Туреччини, Угорщини та Чехії. Загалом було виголошено 173 наукові доповіді. Крім того, до зібрання долучилися представники посольств Австрійської Республіки й Азербайджанської Республіки в Україні, Генерального консульства України в Торонто, Федерального міністерства європейських та закордонних справ Австрії, Чеського центру у Києві й міжнародних організацій – Конференції директорів європейських національних бібліотекарів і Департаменту глобальних комунікацій ООН. За програмою конференції відбулися пленарне та дев'ять секційних засідань, три круглі столи і семінар. Крім того, захід супроводжувався майже 20-ма книжковими, мистецькими й електронними виставками.

Конференцію відкрила генеральна директорка Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна. Привітавши учасників пленарного засідання та побажавши їм плідної роботи, науковиця зауважила, що для сучасного періоду розвитку бібліотечної справи в Україні характерні численні приклади успішної реалізації інноваційних науково-технічних та історико-культурних міжнародних проєктів. Вони ефективно вплинули на інформатизацію бібліотечних процесів, збереження й оцифрування документальних фондів, впровадження інтернет-комунікацій у систему бібліотечного обслуговування, формування електронних ресурсів науки, культури, освіти, а також заклали підґрунтя для подальшої взаємовигідної міжбібліотечної співпраці на міжнародному рівні. За словами Л. Дубровіної, активізація інтеграційного вектору розвитку міжнародного бібліотечного простору важлива для української бібліотечно-інформаційної галузі, яка є органічною частиною світового інформаційного ресурсу і наповнює змістом усі соціальні структури суспільства. Можливості загального обміну й використання соціальної інформації є спільним інтересом усіх держав світу. Як наголосила вчена, подальший розвиток бібліотек України як соціальних установ тісно пов'язаний зі співпрацею з Європейським Союзом. Нині фахівці шукають

взаємоприйнятних механізмів, здатних забезпечити засади й довгостроковість офіційної міжвідомчої співпраці, реалізацію міжнародних наукових, інформаційних, культурних і освітніх проєктів.

Одна з організаторів пленарного засідання конференції, старша наукова співробітниця відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, докторантка Бібліотеки, кандидатка історичних наук Л. Дем'янюк подякувала іноземним колегам і відзначила, що їхня широка цьогорічна участь в українському заході є свідченням спільного прагнення розвивати бібліотечну справу, сприяти міжнародній співпраці, ділитися важливим досвідом і знаннями на шляху до сталого розвитку й досягнення його цілей. Таке представництво особливо цінне у нинішні складні для нашої країни часи, коли український бібліотечний сектор переживає величезні труднощі через російську агресію, але не залишається з ними наодинці.

З вітальним словом до учасників засідання звернувся Надзвичайний і Повноважний Посол Австрії в Україні А. Бенкьо. Він наголосив на важливості культури, яка має посідати центральне місце у діяльності держави, разом з іншими актуальними питаннями. На думку дипломата, культура й інституції на кшталт бібліотек відіграють ключову роль у розвитку суспільства та зміцненні міжнародних зв'язків, слугують осередками культурного розвитку й інтелектуального обміну. Культура є важливим аспектом міжнародних відносин, вона допомагає будувати мости порозуміння між народами і зміцнювати міждержавні зв'язки. Посол також розповів про міжнародний проєкт «Австрійські бібліотеки за кордоном», який реалізовується з ініціативи та за підтримки Федерального міністерства європейських та закордонних справ Австрії. У межах цього проєкту діють 65 бібліотек у 28 країнах світу. П'ять із них розташовані в Україні, зокрема одна – Австрійська бібліотека – при Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (від 1992 р.). Серед заходів конференції доктор А. Бенкьо відзначив круглий стіл «Рецепція творчості Франца Кафки в бібліотечних зібраннях», приурочений до 100-річчя від дня смерті письменника.

На адресу конференції надійшов вітальний лист від Генерального консула України в Торонто О. Ніколенка. У зверненні зазначалося, що в умовах агресії російського ворога, який воює проти українців як нації, проти української ідентичності, історії, культури, традицій та права на подальше незалежне існування, особливо важлива робота працівників бібліотек зі збереження інтелектуального та духовного надбання України, його розвитку. Війна заподіяла українцям чимало страждань, а водночас відкрила вікно можливостей – тіснішої інтеграції в міжнародний бібліотечний простір, вивчення найкращого досвіду й підвищення національних стандартів. Таке вікно можливостей з'явилося, зокрема, у відносинах України та Канади, підкреслив Генеральний консул.

Уперше за довгий час у конференції в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського взяли участь представники Бібліотеки імені Дага

Гаммаршельда, підпорядкованої Департаментові глобальних комунікацій ООН. Координаторка відділу наукових комунікацій департаменту зовнішньої інформації та залучення спільнот Бібліотеки імені Дага Гаммаршельда М. Вача підкреслила важливість діяльності бібліотек у межах виконання Порядку денного ООН до 2030 р., наголосила на непохитній відданості бібліотечного комплексу ООН концепції цілей сталого розвитку й окреслила перспективи майбутніх програм на виконання завдань цих цілей. Особливо доповідачка наголосила на викликах інноваційного розвитку сучасних бібліотек для забезпечення рівноправного доступу до джерел інформації та бібліотечних фондів, актуалізації ролі штучного інтелекту в умовах розвитку бібліотек і становлення інформаційного суспільства. За її словами, ООН активно сприяє такій діяльності, пропонуючи дієву підтримку фахівцям цієї сфери.

Про роль міжнародної інтеграції, національну бібліотеку як символ незалежності, співпрацю з українськими колегами, інноваційні проєкти, допомогу українцям у складних умовах війни розповіли у своїх виступах генеральний директор Національної бібліотеки Польщі доктор Т. Маковські, заступник секретаря мережевої групи CENL EEDI (Conference of European National Librarians – Equity, Equality, Diversity and Inclusion Network Group), директор з питань взаємодії Національної бібліотеки Шотландії (Велика Британія) Д. Кромарті, фахівець із літератури слов'янськими мовами відділу формування та обробки колекцій Австрійської національної бібліотеки магістерка філософії А. Гьослінгер-Фінк, директор Воеводської публічної бібліотеки у Кракові (Польща) Є. Вознякевич, старший менеджер відділу обслуговування дітей Публічної бібліотеки Торонто (Канада) В. Турколіас.

З ґрунтовною доповіддю «Бібліотечна інтеграція: традиція і сучасні проблеми розвитку» виступив почесний генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, радник Президії Національної академії наук України академік НАН України О. Онищенко. Бібліотека, як зазначив учений, за своєю природою та функціями є інтегративним соціокультурним феноменом. Її суспільне призначення – збирання, впорядкування й консолідація інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, надання інтегративних (наукових, освітніх, культурних, інформаційних) послуг, розвиток комплексних науково-інформаційних комунікацій. На різних етапах історії бібліотек можливості й масштаби цих завдань були різні, проте загальна тенденція характеризувалася зростанням, що підвищувало культурну роль бібліотек. Інтеграція є однією з істотних особливостей бібліотеки. Вона має усталені шляхи та форми як у національній, так і в міжнародній практиці. Нині це питання набуває особливої гостроти.

Генеральний директор Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника кандидат педагогічних наук В. Ферштей розповів про проблеми організації діяльності очолюваної ним установи в умовах сучасних викликів, окремо зупинився на багаторічній ефективній співпраці Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника та

Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві (Польща) як прикладі плідної міжнародної співпраці.

Вітальні слова та доповіді про виклики для українських бібліотек під час війни виголосили також в. о. ректора Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Київ) кандидат мистецтвознавства В. Марченко, в. о. директора Державної науково-технічної бібліотеки України (Київ) доктор економічних наук А. Жарінова, генеральний директор Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (Київ) доктор наук із соціальних комунікацій О. Сербін, генеральний директор Національної бібліотеки України для дітей (Київ) кандидат культурології А. Гордієнко, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського доктор педагогічних наук, професор Л. Березівська, директор Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка Н. Петренко.

Далі конференція працювала в межах засідань секцій, круглих столів і семінару.

Усі матеріали конференції доступні на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 31.12)

В Ужгороді відбулася Міжнародна наукова конференція з теоретичної фізики.

В Інституті електронної фізики НАН України (Ужгород) 17–19 грудня 2024 р. у змішаному форматі (офлайн і онлайн) відбулася Міжнародна конференція з теоретичної фізики, приурочена до 100-річчя від дня народження професора Ю. Ломсадзе – відомого вченого, фахівця з теоретичної фізики, засновника кафедри теоретичної фізики Ужгородського державного університету (нині це Ужгородський національний університет) і відділу теорії адронів Інституту теоретичної фізики АН УРСР, що увійшов до складу Інституту електронної фізики НАН України як відділ теорії елементарних взаємодій.

Участь у заході взяли науковці з України, США, Франції, Німеччини, Австрії, Чехії, Польщі, Мексики, Індонезії та Нігерії. Загалом було виголошено 66 доповідей від 95 співавторів, які представили теоретичні результати високого рівня за такими трьома тематичними напрямками конференції: фізика високих енергій (теорія); квантова механіка, квантові комп'ютери; теорія елементарних частинок і космологія. Усі виступи супроводжувались активним обговоренням, а учасники неодноразово відзначили необхідність проведення аналогічних наукових форумів у майбутньому.

Довідково. Ю. Ломсадзе народився 14 грудня 1924 р. в Баку (Азербайджан). Свої перші наукові дослідження розпочав ще студентом Відділення будови речовини Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. Саме в ті часи на фізичному факультеті працювало

яскраве сузір'я всесвітньо відомих учених-теоретиків – М. М. Боголюбов, Л. Д. Ландау, М. А. Марков, І. Є. Тамм, Д. Д. Іваненко. Вони істотно посприяли формуванню Ю. Ломсадзе як висококваліфікованого фізика-теоретика. Це був час становлення фізики елементарних частинок і фізики високих енергій – нової галузі фундаментальних досліджень, що активно розвивалася від початку 1950-х. Проблеми ядерних сил і елементарних частинок належали до основних наукових інтересів молодого теоретика. Свою дипломну роботу «До парної теорії ядерних сил», виконану під науковим керівництвом академіка М. А. Маркова, Ю. Ломсадзе опублікував 1949 р. в одному з найпрестижніших наукових журналів. Ця й наступні публікації становили основу його кандидатської дисертації «Про сингулярність електромагнітного потенціалу у вищих наближеннях теорії збурень», яку науковець успішно захистив у травні 1954 р. Уже для ранніх наукових праць Ю. Ломсадзе характерні глибоке розуміння основ квантової механіки та квантової теорії, свіжість і оригінальність погляду.

Вплив цього підходу на подальшу наукову діяльність Ю. Ломсадзе фактично визначив стиль його роботи. Головний зміст цього стилю полягав у виборі найбільш фундаментальних, аксіоматичних, ключових проблем теоретичної фізики й у створенні адекватних математичних методів дослідження.

У 1958 р. при кафедрі теоретичної фізики Ужгородського державного університету відкрилась аспірантура. Першим учнем і продовжувачем ідей професора Ю. Ломсадзе став В. Лендєл. Вони успішно застосували дисперсійні співвідношення до опису диференціальних і повних перерізів розсіяння π -мезонів на нуклонах за низьких енергій. У 1964 р. В. Лендєл успішно захистив кандидатську дисертацію у Львівському державному університеті ім. І. Франка (нині – Львівський національний університет ім. І. Франка).

На початку 1960-х років великий резонанс у наукових колах спричинили роботи Ю. Ломсадзе та його учнів (а це загалом семеро докторів і понад 60 кандидатів наук), що стосувалися досліджень аналітичних властивостей квантово-механічної та теоретико-польової амплітуди розсіювання за константою зв'язку. Вони першими здійснили теоретичний опис зв'язаних, віртуальних і резонансних станів атомних систем у термінах полюсів парціальної амплітуди в комплексній площині константи зв'язку.

Ю. Ломсадзе одним із перших усвідомив великі можливості сучасних методів математичної фізики під час дослідження фундаментальних проблем фізики високих енергій. Серію робіт він присвятив найактуальнішим проблемам аксіоматичної квантової теорії поля, зокрема експериментальній верифікації її загальних принципів, у яких втілено сучасні уявлення про найбільш фундаментальні властивості матерії та простору й часу.

Ю. Ломсадзе виявляв значний інтерес до методології науки. Його основні наукові праці за цим напрямом присвячено методологічним проблемам квантової механіки і теорії вимірювань, гносеології, ролі науки у

науково-технічній революції та співвідношенню фундаментальних і прикладних наук. Ці роботи відіграли важливу роль у становленні методологічних засад сучасної квантової теорії (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 27.12).

Міжнародна науково-практична конференція «Наукова спадщина М. Туган-Барановського як концептуальне підґрунтя суспільного розвитку» (анонс)

На базі Інституту економіки та прогнозування НАН України у форматі відеоконференції 29 січня 2025 р. відбудеться міжнародна науково-практична конференція «Наукова спадщина Михайла Туган-Барановського як концептуальне підґрунтя суспільного розвитку», присвячена 160-й річниці від дня народження видатного українського вченого, співзасновника Національної академії наук України, першого міністра фінансів уряду України М. Туган-Барановського (1865–1919).

Співорганізатори заходу:

- Інститут економіки та прогнозування НАН України;
- Інститут демографії та проблем якості життя НАН України;
- Institute of Labor and Social Affairs (Poland);
- Center of Sociological Research on the Economy and the Internet, John Paul II Catholic University of Lublin (Poland);
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка (економічний факультет);
- Національний університет «Києво-Могилянська академія» (факультет економічних наук);
- Державний торговельно-економічний університет;
- Інститут вищої освіти НАПН України;
- Інститут еволюційної економіки;
- Громадська організація «Всеукраїнська асоціація економістів-міжнародників»;
- Educational Foundation “Transformations” (Poland).

Завдання конференції – актуалізація наукової спадщини видатного українського вченого-економіста і державотворця М. Туган-Барановського та сприяння творчому розвитку його наукових ідей для подолання глобальних викликів, що постають перед економікою, державою, наукою та суспільством України.

Тематичні напрями для виступів і обговорення:

1. Фундаментальний внесок М. Туган-Барановського у розвиток економічної науки.
2. Історичні особливості державотворення в Україні та актуальні питання державного управління.
3. Становлення і розвиток Національної академії наук України як інституту розбудови держави.

4. Новітні макроекономічні трансформації та шляхи попередження криз.
5. Актуальні питання розвитку соціальних досліджень і соціальної політики.
6. Сучасні тенденції розвитку світової економіки в контексті циклічності економічної динаміки.
7. Відкрита наука як чинник інноваційного розвитку та суспільного прогресу.
8. Прогностичний потенціал наукових ідей М. Туган-Барановського для забезпечення економічної та національної безпеки.

Для участі у заході потрібно до 20 січня 2025 р. подати заявку і тези виступів для публікації.

Відповідальний секретар конференції – старша наукова співробітниця відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України кандидат економічних наук Л. Дідківська:
+380679631651, economistori@ukr.net

Інформаційний лист: [inform_letter_Tuhan160_ukr.pdf](#)

За інформацією Інституту економіки та прогнозування НАН України
International scientific and practical conference
“The scientific heritage of Mykhailo Tuhon-Baranovsky as a conceptual foundation for social development”
dedicated to the 160th anniversary of the birth of the outstanding Ukrainian scholar, co-founder of the National Academy of Sciences of Ukraine, and the first Minister of Finance of the Government of Ukraine
M.I. Tuhon-Baranovsky.

The event will take place on January 29, 2025, in the format of a Zoom meeting (Kyiv).

Co-organizers:

State Institution “Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”;

Institute for Demography and Life Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine;

Institute of Labor and Social Affairs (Poland);

Center of Sociological Research on the Economy and the Internet, John Paul II Catholic University of Lublin;

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Faculty of Economics);

National University of “Kyiv-Mohyla Academy” (Faculty of Economic Sciences);

State University of Trade and Economics;

Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;

Institute of Evolutionary Economics;

Public Organization “All-Ukrainian Association of International Economists”;

Educational Foundation “Transformations” (Poland).

Objective: To highlight the scientific legacy of the outstanding Ukrainian economist and statesman M. Tuhan-Baranovsky and to foster the creative development of his scientific ideas to address global challenges facing the economy, the state, science, and society in Ukraine.

Topics for presentations and discussions:

The fundamental contribution of M. Tuhan-Baranovsky to the development of economic science.

Historical aspects of state-building in Ukraine and current issues of public administration.

The formation and development of the National Academy of Sciences of Ukraine as an institution for state-building.

Modern macroeconomic transformations and crisis prevention strategies.

Current issues in development of social research and social policy.

Contemporary trends in the global economy in the context of cyclical economic dynamics.

Open science as a factor of innovative development and social progress.

The predictive potential of M. Tuhan-Baranovsky's scientific ideas for ensuring economic and national security.

To participate in the event, please submit your application (online form available at: <https://forms.gle/YvkeGsEMGTXJwAYQA>) and abstracts for publication. Application deadline: January 20, 2024.

Conference Secretary:

Senior Researcher, Department of Economic History, Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, Candidate of Economic Sciences Lesia Didkivska (phone: +38 067 963 1651).

E-mail: economistori@ukr.net (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 1.01).

Нагороди і відзнаки

Науковці Сумщини отримали нагороди від Національної академії наук України.

У Сумах 26 грудня 2024 р. відбулися урочистості, присвячені 100-річчю Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. За дорученням президії Національної академії наук України участь у цьому заході взяв член президії НАН України, голова Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України академік НАН України В. Семиноженко, який привітав колег із Сумщини, вручив їм привітання від президента Національної академії наук України академіка НАН України А. Загороднього та нагороди академії університетському колективі.

Академік НАН України В. Семиноженко також зустрівся з керівництвом і науковцями Сумського державного університету. Основною темою зустрічі стало обговорення цьогорічних (2024 р. – Прим. ред.) підсумків розвитку

української науки, яка навіть в умовах війни демонструє вагомий результати. Член президії НАН України відзначив потужний внесок учених Сумського державного університету в розвиток української науки і важливість їхніх досліджень. Про це красномовно свідчать показники фінансування наукової діяльності, які університет щороку нарощує, демонструючи підвищення якості й ефективності. Як повідомив проректор з наукової роботи Сумського державного університету доктор фізико-математичних наук, професор А. Чорноус, торік (2023 р. – Прим. ред.) на розвиток науки у цьому виші спрямували понад 127 млн грн, а цьогооріч (2024 р. – Прим. ред.) – понад 150 млн грн.

Науковий потенціал і досягнення колективу Сумського державного університету також було удостоєно відзнак Національної академії наук України і Північно-східного центру НАН України і МОН України.

Академік НАН України В. Семиноженко вручив колективі університету Почесну грамоту Президії НАН України. А особисті відзнаки отримали: голова вченої ради і радник ректора кандидат технічних наук, професор А. Васильєв, проректор з наукової роботи доктор фізико-математичних наук, професор А. Чорноус, провідний науковий співробітник, професор кафедри електроніки, загальної та прикладної фізики доктор фізико-математичних наук І. Проценко, завідувач кафедри електроніки і комп'ютерної техніки факультету електроніки та інформаційних технологій доктор фізико-математичних наук, професор А. Опанасюк.

«Мені випала честь відвідати два потужні осередки науки та освіти – Сумський державний університет і Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. Суми, як і мій рідний Харків, сьогодні перебувають у безпосередній близькості до зони військових дій. Але навіть у таких складних умовах науковці, викладачі та студенти не просто тримаються, а продовжують активно працювати, – зазначив академік НАН України В. Семиноженко у своєму виступі. – Досягнення науковців та освітян Сумщини і справді вражають. Вони активно співпрацюють з міжнародними партнерами, входять до провідних світових рейтингів і демонструють, як університетська наука може бути успішною та ефективною навіть у найскладніші часи. Суми, як і Харків, доводять, що українська наука й освіта не лише вистояли, але й продовжують розвиватися, шукати і знаходити нові можливості. Впевнений, що з таким потенціалом ми зможемо подолати всі труднощі та рухатися вперед» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 27.12).